KÄ[illegible]POEG
15 kop.

TIMOFEI BATÕRBAJEV

KÄOPOEG

JUTUSTUS

TALLINN · KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · 1981

N (Mari)
B 19
IV—VIII

Originaali tiitel:
Тимофей Батырбаев
КУКУШОНОК
Повесть
Марийское книжное издательство
Йошкар-Ола 1972

Vene keelest tõlkinud Kädi Kokk
Illustreerinud Väino Tõnisson

4803010200
B 70803—053 / M 901(16)—81 211—81

© Tõlge eesti keelde ja illustratsioonid. Kirjastus «Eesti Raamat», 1981

ESIMENE PEATÜKK

Pavel astus tarre, raputas mütsilt vihmapiisad ja naisele otsa vaatamata sähvas vihaselt:

«Vii käopoeg ära! Kõneldakse, et ema on tagasi. Ju tal sai lõbutsemisest isu täis . . .»

Imikut süles hoidev Nastasja võpatas ja surus lapsukese vastu rinda. Riputanud märja presentkuue nagisse, läks Pavel ikka veel naisele otsa vaatamata sahvrisse. Varsti hakkasid sealt kostma rutakad, ägedad haamrilöögid.

Nastasja jäi tükiks ajaks liikumatult istuma. Tema pehmes süles magas muretult laps, aeg-ajalt suukesega muisutades. Nastasja kiigutas teda tasakesi ja vaatas pead kallutades ahastav-murelikult aknast välja. Sadas sügisvihma. Tuuleiilid paiskasid tihedaid vihmapiisku vastu akent. Looklevad nired jooksid klaase uhtudes raamidele. Kuigi kell näitas alles lõunatundi, oli väljas udune poolhämarus.

«Vii käopoeg ära! . . . Kõneldakse, et ema on tagasi . . .» kuulis Nastasja ikka ja jälle oma mehe häält. «Aga mina? Kas siis mina ei olegi tema ema? Ei, mina ei ole. See ei ole meie laps. Tal on teine ema ja teine isa. Ema-Sakii . . . Sakii tuli tagasi! Jumal küll, milleks talle, kõlvatule, laps? Mis saab sellest lapsest?»

Mööda Nastasja kõhna, aukuvajunud põskedega nägu veeresid pisarad. Kartes lapse und häirida, ei pühkinud ta neid ära, vaid vahetevahel vaikselt nuuksatades limpsas neid keelega. Tema silme ette kerkis pilt lähemast minevikust . . .

. . . Talvine hommik. Käre pakane oli härmatanud puud ja telefonitraadid. Need undasid häirivalt. Reejalaste krigin ja lume krudisemine kostsid kaugele.

Uks läks vaikselt lahti. Koos aurupilvega astus tuppa tädi Emeltše. Teretas, istus pingile, võttis kärmesti oma kortsulise, paistetanud laugudega ja väikeste elavate silmadega näo ümbert salli.

«Kuidas elad ka, tuvike?» küsis Emeltše ja ta hääles oli kuulda haletsust.

«Oh, mis elu see mul on, tädike!» ohkas Nastasja ja istus Emeltše kõrvale.

«Jaa-jaa,» noogutas Emeltše. «Oi, mure-murekest! Oi, häda-hädakest! Hoidku jumal! ... Küllap rinnadki valutavad? Kuis siis, kuis siis ... Sul ju praegu just see õige piima aeg ongi. Oh, milline patt, jumal küll!»

Nastasja noogutas kurvalt pead, ja et varjata silmi tikkuvaid pisaraid, läks nurgas oleva voodi juurde, kohendas tekki ning paitas ärganud tütre põske.

«Maga, Otšii, maga!» ütles ta hellalt ja pöördus siis taas Emeltše poole: «Oli sul asja ka, tädike?»

«Asja nüüd või mitte, aga ... Mul on sinust kahju. Kuulsin sinu murest, noh, ja jooksingi siia ... Ons seda enne kuuldud? Juba teine maimuke sureb. Möödunud aastal ja nüüd jälle. Paistab, et jumal ei taha teile poega anda.»

«Oh, ära räägi, tädike!» ei suutnud Nastasja pidada ja nuuksatas. «Olen murest lausa murtud. Kusagil ei leia rahu ...»

«Ma tahan sind aidata, tuvike,» hakkas Emeltše pingil nihelema. «Vanasõna ütleb ka, et puu toetab puud ... Tahan sulle head nõu anda. Sa ju tunned seda kooperatiivi plikat?»

«Sakiid? Miks ei, muidugi tunnen!»

«Ta häbitu on praegu end minu juurde sisse seadnud. Tal on laps ... Kah poiss ... Oh, küll näeb aga tema sellega valu ja vaeva ...

«Mispärast? Kas poiss on haige?»

«Sakiil kadus piim. Laps on päris kõhnaks jäänud, puha luu ja nahk. Saab ainult suhkrulutti.»

«Issake, nii võib ta ju varsti otsa saada,» erutus Nastasja.

«See'p see ongi,» elavnes Emeltše veelgi enam. «Ja Sakii ise ka kiratseb üksinda siin ilmas: ei meest, ei sugulasi. Võib-olla sina, Nastasja, ehk toidaksid poisikest? Jumalaping saab asja ees, teist taga hukka.»

Nastasja ei jõudnud midagi vastata. Tarre astus Pavel. Teretanud Emeltšet, võttis ta kantud poolkasuka seljast ja istus kirstule. Tema kõhn piklik nägu näis pärast üleelatud muret veelgi pikem, otsekui väljaveninud. Hallidesse silmadesse oli ilmunud terav läige, hääl kumedamaks muutunud.

Nastasja rääkis talle Emeltše ettepanekust.

«Mis sa arvad, Pavel?» küsis ta mehelt.

«Kuidas? Sa siis mõtled võõrast last majja võtta? Aga kui midagi juhtub? Mis siis? ...» ütles Pavel plotskit keerates viivitamisi.

«Jumal on armuline, Pavel,» ruttas Emeltše ütlema.

«Las otsustab ise,» viitas Pavel naisele. «Kui võõras laps viib valu südamest, las siis võtab.»

«Mis nüüd minust ... Laps on ju väetike, kaitsetu ... Las Sakii toob ta siia!» ütles Nastasja pisaraid tagasi hoides.

«Noh, ja jumal tänatud! Jumal tänatud!» Emeltše libistas end pingilt maha ja kadus ukse taha.

Varsti ilmus Sakii. Ta hoidis kätel vanasse ruudulisse tekki mähitud last, ja ebaledes lävele seisma jäädes, naeratas hämmingus. Pavel vaatas teda altkulmu. «Ise veel laps. Vaevalt nukueast väljas,» mõtles mees, tõmbas kiiresti üleriided selga ja väljus majast.

Noor, ümaranäoline, roosade põskede ja tütarlapselikult vallatute hallide silmadega Sakii ei mõjunud tõepoolest emana.

Sakii oli endise rikka kaupmehe ainus tütar. Sidemete pärast valgekaartlastega kaupmees areteeriti ja saadeti välja. Pool maja koos kõigi juurdeehitistega anti kooperatiivile. Mõne aasta pärast suri Sakii ema. Tütarlaps jäi üksi. Siis paigutati nende majja küla tarbijate kooperatiiv. Sakii läks algul sinna koristajaks, aga et ta oskas hästi kirjutada ja arvutada, hakkas hiljem poemüüjaks. Ainult tädi Emeltše teadis, et Sakii pea ajas segi noor põskhabemega revident, kes oskas hingestatult laulda südantlõhestavaid laule ja kitarri mängida.

Nastasja astus lävel seisva Sakii juurde ja võttis lapse oma kätte.

«Miks sa ta nii halvasti oled mähkinud? Selle ilmaga võib ta ju kergesti külma saada. Laps alles nii tilluke . . .»

Sakii ainult naeratas haledalt ja vaatas Nastasjale otsa. Laps liigutas ennast ja hakkas vaikselt nutma. Nastasja pani ta pingile ja otsis välja puhtad mähkmed. Imikut lahti mähkides ohkas ta ja ütles hellalt:

«Küll sa oled nääpsuke! Käekesed nagu ämbliku jalad . . .»

«Muudkui aina nutab. Öösel ei lase üldse magada. Olen täiesti ära vaevatud . . .» ütles Sakii aralt.

«Küllap nutad sinagi, kui sul kõht tühi,» vastas Nastasja kulmu kortsutades.

Sel hetkel ärkas Otšii ja ronis ruttu voodist välja.

«Ema, kes see on?» küsis ta last vaadates imestunult. «Kas see ongi minu vend? Ta on üles leitud, jah, ema?» küsis väike Otšii rõõmsalt.

«Ei, see ei ole sinu vend,» ohkas Nastasja.

«Kes ta siis on? Kuidas ta nimi on?»

«Tõsi jah, Sakii, kuidas sa poissi kutsud?» küsis nüüd Nastasjagi.

«Ma ei ole veel sellele mõelnud. Pole nagu mahti olnud,» sõnas Sakii juba julgemalt. «Mulle meeldib nimi Roman . . . Kõlab nii ilusasti. Raamatuiski tuleb sageli ette.»

«Roman? Mis siis ikka, ilus nimi. Nii hakkamegi sind kutsuma, värvuke! . . . Roman!»

Nastasja mähkis lapse ümber ja võttis ta sülle. Nelja-aastane Otšii keerles ja hüples ema ümber.

«Romai! Romai! Romai!» sädistas ta. «Ema, lases ma hoian Romaid . . .»

«Hiljem, Otšii, hiljem!»

Nastasja istus akna juurde ja andis lapsele rinda. Too hakkas kohe matsutades ja aeg-ajalt mõnutundest ägisedes ahnelt imema. Naise keha nagu läbinuks elektrilöök. Ta süda hakkas kiiremini lööma, nägu lõi roosatama. Teda valdas meeldiv raugus. Nastasja tundis end jälle emana. Ta südamesse tekkis selle tillukese olendi, tükikese elu vastu suur armastus ja ta naeratas esmakordselt mitme päeva tagant.

Sellest magusast unustusest tõi ta välja Sakii hääl:

«Ärge muretsege, tädi Nastja! Ma tasun teile kõige eest!»

«Mis sa lobised? Mis tasust sa räägid ja mille eest?» sai Nastasja pahaseks.

Sakii ohkas kergendatult.

«Ma tulen nädala pärast vaatama!» ütles ta seejärel ja kiirustas minema.

Möödus nädal, kuid Sakii ei tulnud. Ta ei tulnud ka kuu aja pärast. Varsti sai teatavaks, et ta oli puudujäägi pärast vallandatud ja linna kolinud.

Väike Roman aga kasvas jõudsalt. Reipalt vehkis ta Nastasjat nähes priskemaks muutunud käekeste ja jalgadega. Juba kaugelt tundis poisike ta ära ja naeratas oma hambutu suuga. Nastasja elu sai uue mõtte. Niipea kui ta koduste talituste ajal lapse nuttu kuulis, tundis ta emale omast rahutust ja ruttas appi. Armastusega hoolitses ta maimukese eest, süsutas teda süles.

Ka Otšii keerles alatasa kätki lähedal. Tüdruk kinkis väikesele Romanile oma armsaima nuku, mille ema oli roosadest lappidest õmmelnud, ja imestas väga, kui väikseke seda vastu ei võtnud ega mängima hakanud.

Ainult Pavel oli sünge ja rahulolematu.

«Kus su noorik siis on?» küsis ta pahaselt. «Tuleks lastki vaatama . . . Ons meil siin varjupaik või mis?»

«Küll ta tuleb, Pavel, küll tuleb,» rahustas Nastasja meest aralt. «Nähtavasti pole tal aega. Tädi Emeltše rääkis, et Sakiil on linnas mingid pahandused.»

Ühel päeval aga tuli mees vihaselt tarre ja virutas ukse pauguga kinni.

«Mis on juhtunud, isa?» küsis Nastasja ehmunult.

«Isa?!» hüüatas mees tigedalt. «Olen vist jah võõra lapse isaks saanud! Ta on siin! Hüüdsin teda, aga tema ei teinud kuulmagi . . . Jalutas mingi närukaelaga . . .»

Nastasjat see teade ei ehmatanud. Ta tundis vaistlikult, et Sakii ei hiili asjatult nende majast mööda, ja Nastasja hellitas südamesopis arglikku lootust, et kergemeelne Sakii jätab oma lapse päriselt talle.

«Poetas käopoja pessa, kuramuse eit! Võõrast lapsest ära head looda! Rahvasuugi ütleb,» jätkas Pavel, «kasvatad vasika, võid maitsta saad — orvu kasvatad, muret maitsta saad . . . Ei, Nastaja, mine ja ütle talle . . .»

Nastja võpatas ja vaatas nukralt aknast välja. Vihmamärgadelt aknaklaasidelt peegeldus tema enda nägu. Talle vaatasid vastu aukuvajunud silmad. Naine pani lapse hälli ja viskas rätiku õlgadele:

«Vaata Romani järele, kui nutma hakkab, kiiguta teda! Eks, tütreke!»

«Kiigutan, ema. Ta ei hakka nutma! Sa ju ise ütlesid: Roman on meil tubli!» vastas Otšii, kes oma nurgas tassikildude ja nukkudega mängis.

Jalge all lirtsus taignana sitke pori. Eemal, metsa kohal, rippus must pilv nagu eesriie. Põhja pool aga oli juba triip selget taevast ja päikesekiired värvisid pilveääred purpurseks. Ühtepuhku libisedes läks Nastasja rutakalt mööda kitsast külatänavat. Ta ei hoolinud porist ega märganud päikese eredaid kiiri, mis ta ahtaid õlgu paitasid. Emeltše maja juures läks üks kass kartlikult käppi raputades üle tee. Nastaja seisatas hetkeks, kuid astus siis otsustavalt trepile ja lükkas ukse lahti.

Laua ääres istus ladvaõunana punapõseline, ülesmukitud Sakii. Tema kõrval seisis Nastasjale võõras mees ja valas klaasidesse veini. Sakii kõrvale pingile oli end mahutanud Emeltše. Kõik kolm naersid valjusti. Mees silmitses ükskõikselt Nastasjat ja pööras siis pilgu kõrvale. Tädi Emeltše ja Sakii hakkasid nihelema.

«Etskae, meile tuli külaline!» lõi Emeltše käsi kokku. «Tere tulemast! Ole nii lahke!»

«Tulge lauda, tädi Nastja! Tulge, tulge!» ütles Sakii ähmis ja tõusis kiiresti püsti. «Istuge! Kohe läheb samovar keema.»

«Kus mul see aeg teed juua,» ütles Nastasja kohmetult. «Tulin vaid minutiks.»

«Istu, istu, Nastja!» nihutas end Emeltše pingil ruumi tehes. «Niisama me sind ära ei lase! Pole juba ammust aega mul külas käinud.»

Nastasja toetas end pingi otsale. Sakii sosistas mehele midagi ja too kummutas klaasi tühjaks, tõmbas siis vihmamantli õlgadele ja väljus hüvasti jätmata.

«Kes, noh, see ka on?» küsis Nastasja.

«Ah see või? . . . Niisama, üks tuttav. Töötame koos . . .» hakkas Sakii kogelema ja ruttas teemat vahetama. «Näed, samovar läkski keema . . .»

«Too, too aga lauale!» toetas Emeltše teda agaralt.

Asetanud samovari lauale, küsis Sakii teed kallates:

«Kuidas siis poeg ka elab, tädi Nastja?» Ja lisas ruttu: «Kavatsesin teile sisse astuda, aga näe, külaline tuli . . .»

«Su poeg kasvab . . . Varsti kavaler juba,» naljatas Nastasja, püüdes varjata teda taas vallanud ärevust.

«Miks ta ei peakski kasvama?» hakkas Emeltše naerma ja rüüpas alustassilt teed. «Ta elab ju nagu vanajumala selja taga. Toidetud, kasitud, hellusega soojendatud. Tunnen Nastjat juba ammugi, tal on hea süda!»

«Eks ma hoolitse tema kui oma lapse eest,» vastas Nastasja ebaledes.

«Aitäh, tädi Nastja!» ohaks Sakii, ise oma peegelpilti samovaril imetledes. «Aga minu elu ei laabu ikka veel kuidagi. Kolisin linna ja hakkasin sööklas ettekandjaks. Lootsin, et pojale antakse lastesõimes koht. Tühjagi! Pole mul oma nurgakestki, elan ühiselamus . . .»

«Noh, mis elu seal ühiselamus koos väikese lapsega ka on!» vangutas tädi Emeltše pead.

«Pole mul Romani kuhugi panna, tädi Nastja,» ütles Sakii. «Kui võimalik, oodake veel pisut! Ma ei unusta teie heategu!»

«Mis sest ikka rääkida, Sakii! Sinu poeg on nii omaseks saanud. Nagu oleks päike tares paistma hakanud. Ära muretse, las ta olla, kaua tarvis. Mees küll pahandab, aga ma katsun talle selgeks teha . . .»

«Ma ju rääkisin sulle, et Nastjal on tuvi hing,» hakkas Emeltše naerma. Pundunud laud sulgesid ta silmad täiesti.

Nastasjale tundus see naer teeseldud. Tal hakkas ebamugav. Jõi kiirustades jahtunud tee ära, ja öeldes, et tal on vaja last toita, läks minema.

. . . Nastja ruttas koju nagu lind oma pessa. «Kõigest on näha, et Sakii oma lapse pärast ei muretse,» mõtles Nastasja. «Ega see vihmamantliga linnavurle ka asjatult tema ümber keerle. On ehk uue peregi soetanud? Võib-olla laps koguni segab teda? . . .»

Pavel istus ahju ees ja suitsetas.

«Noh, mis on?» küsis ta ja vaatas naist uurivalt.

«Tal pole last kuhugi panna. Elu tal veel puha seadmata . . . elab ühiselamus,» ütles Nastasja.

Pavel viskas vihaselt halu ahju.

«Ära enam sinna mine! Tuulepea! Kasvatame ise poisi üles!»

TEINE PEATÜKK

Möödus pool aastat, enne kui Sakii jälle Emeltše majja ilmus. Kui ta õhtuhämaruses üle läve astus, ei tundnud vanaeit teda kohe äragi. Sakiil oli seljas helesinine moodne kleit, peas ilus lilleline siidrätt. Kõrge kontsaga kingad tegid ta kehakuju veel sihvakamaks. Sakii pani põrandale suure, raske kohvri, ja pühkinud rätikuga nägu, palus vett.

«Noh, Sakii, paistab, nagu oleksid kuldkalakese kinni nabinud, ah?» küsis Emeltše talle veekopsikut ulatades ja nobedate silmadega kohvrit kombates. «Oled nagu teine inimene . . . Ilusaks linnapreiliks muutunud . . .»

«Õpin elama, tädike,» naeris Sakii. «Kogun elutarkust . . .»

«Noh, jumal tänatud! Jumal tänatud!» laulis Emeltše tema naljatlevat tooni järele aimates. «On ka aeg!»

Sakii pani kopsiku pingile, klõpsutas kohvrilukke ja võttis kohvrist uue kampsuni.

«See on sulle, tädike, kingituseks.»

«Aitäh, tütreke, aitäh! Oh, kuidas sa rõõmustad vana Emeltšet!» Eit suudles teda, pühkis käed põlle sisse puhaks ja võttis kingituse vastu.

Kui nad juba laua taga istusid, jutustas Sakii, et tal oli õnnestunud tutvuda kellegagi kaubabaasist. Sealt hangib ta riidekaupa ja muid hästiminevaid asju ning müüb need kasudega edasi. Praegugi tõi ta kaasa kohvritäie riidekraami ja loodab, et külas leidub ostjaid.

«Juba homme sosistan mõnele kõrva!» lubas Emeltše. «See kaup haaratakse sul lausa lennult! Ka meie eided on moodsaks läinud.»

«Noh siis on hästi! Sinuga, tädi Emeltše, leiab alati ühise keele.»

Sakii vaikis pisut ja küsis siis vaikselt:

«Kas sa pojast ka midagi tead? Oled sa teda näinud?»

«Kuidas siis! Astusin möödunud nädalal sisse. On alles priskeks läinud! Põsed teisel nagu kerkinud kuklid! Silmad on aga tumedad. Sinu moodi!»

«Ega tädi Nastja minu peale pahane ole?»

«Mis tal pahandada? Ta on rõõmsamast rõõmsam!»

«Ma pole ju kordagi oma last vaatamas käinud,» ütles Sakii teetassi mõtlikult silmitsedes. «Inimeste ees on piinlik.»

«Mis loevad sulle inimesed!» Emeltše mälus hoolega Sakii toodud suitsuvorsti kildu. «Panid lapse paika ja taevale tänu! Mis sa temaga peale hakkaksid? Oleksid ju käsist-jalust seotud. Ons vähe praegu neid, kes võõraid lapsi kasvatavad . . .»

«Tõin Nastjale ka kingituse. Lubasin ju ammu, et tasun talle,» sõnas Sakii.

«See on teine asi!» hakkas Emeltše pingil nihelema. «Kingitusi peab ikka tegema. Noh, näita, näita, mida sa talle tõid?»

Sakii tuhlas kohvris ja võttis sealt siis kašmiirrätiku ning laotas laiali. See oli suur rätik, keskel ja nurkades suured roosad lilled.

Emeltše silmades vilksatas kadedusetuluke. Ta hüppas kärmelt laua tagant üles, tõmbas Sakii käest rätiku ja heitis endale õlgadele.

«Nastjale nii kallis kingitus? Milleks? Ta on lihtne, ilmetu eit . . . Kuhu ta sellega läheb? Müü see parem mulle! Kingin tütrele . . .»

Sakii tahtis vastu vaielda, kuid Emeltše peitis rätiku ruttu kirstu ja otsis sealt välja halli salli.

«Vii see!» ütles ta. «Peenest villast, esimene sort. Kunagi nooruses kandsin. See sobib Nastjale.»

«No on alles täitmatu nõid!» mõtles Sakii tusaselt. «Selle eest, et lapse Nastjale sokutas, nõudis ema kuldkõrvarõngad . . . Selle rätiku eest ei saa ma temalt muidugi punast krossigi . . .»

Kuuldavalt ütles ta aga muud:

«Kuidas arvad, tädike, sina tead paremini . . .»

Sakii kummardus jälle kohvri kohale ning võttis sealt lapse ülikonna: püksid ja jakikese.

«Selle ostsin Romanile. Küllap ta hakkab varsti käima?»

«Pingi najal juba kõnnibki. Püksid on just õigeks ajaks,» naeris Emeltše.

«Tahaksin teda näha . . . süles hoida,» naeratas Sakii juukseid kohendades. «Kuid Nastja juurde ma ei lähe. Mis näoga ma talle otsa vaatan? Pea-

legi ma kardan Pavelit. Hirmus sünge mees. Kullaku või üle, aga seesugust meest ma endale küll ei tahaks . . .»

«Pükstega ronk,» vappus Emeltše naerust.

Ka Sakii hakkas naerma.

«Tead mis,» ütles Emeltše veidi aja pärast. «Mina oskan selle muugiga kõnelda. Anna siia, ma viin kingitused ära! Aga sina heida pikali, küllap oled reisist väsinud?»

«Ole nii pai, tädike! Olen päris jalust ära . . .» rõõmustas Sakii.

Naeratades ja endale midagi nina alla pomisedes hakkas vanaeit riietuma. Ta oli rahul, päev oli olnud tulus.

Emeltše elas üksi. Mehe oli matnud nälja-aastal, kaks poega ära andnud. Tütre oli pannud kaks aastat tagasi mehele. Kodust majapidamist tal peaaegu polnudki. Ülalpidamist hankis posimisega (ebausk ei olnud külast veel kadunud): ta «lausus» haigusi, «kõrvaldas» kurja silma. Annetused, mis talle sülle sadasid, tegid ta üha ahnemaks.

Sakii ei jõudnud veel tukastadagi, kui Emeltše juba tagasi tuli. Rätikut lahti harutades hakkas ta vandudes jalge ette sülitama.

«Ajas välja, saatan! Ajas tarest välja! Et välk teda tabaks!»

«Kuidas nii — ajas välja?»

«Lihtsalt ajas välja. Ütles: «Korista ennast siit, vana nõid!» — «Et su haisugi tares poleks!»»

«Ja kingitusi vastu ei võetud?»

«Ei võetud. Poisi uued rõivad meeldisid Nastjale küll, aina vaatas ja naeratas. Aga see öökull, ptüi, kurat, keelas võtta. «Põnn», ütles «võib esialgu püksatagi joosta. Küllap tuleme isegi toime, kui juba püksteealiseks kasvanud on.» Sindki sõimas see peletis asja ees, teist taga, kirus nagu jaksas.»

«Mida ta siis ütles?» küsis Sakii.

«Ütles: «Kui see tuulelipp last armastaks, oleks ta juba ammu ise tulnud ja teda hellitanud, aga mitte saatnud siia vana lokskana!»»

«Pavel ütles õigesti,» mõtles Sakii. Valjusti ütles ta hoopis muud: «Ta oleks ka minu välja ajanud. Oleks kogu küla ees häbistanud.»

«Nojah, ega see teisiti poleks vist läinud. Ta on juba kord sihandene mats.»

Pavelit sajatades ronis Emeltše ahjule. Seal vähkres ta veel tükk aega küljelt küljele ja pomises midagi omaette.

Sakii, kes ei osanud pikka aega millegi üle aru pidada, uinus varsti.

*

Enne revolutsiooni oli Pavel Isibajevi elus vähe õnnelikke päevi olnud. Vanemad surid varakult. Nii kasvas ta üles kehvikust vanema venna juures, kelle peres oli tematagi viis last. Kolmeteistkümneaastaselt õppis ta selgeks raske talutöö: kündis, äestas, niitis. Talveks palkas end mõisniku juurde

metsa langetama. Neli aastat käis naabruses tatari külades karjas. Alles siis, kui Pavel oli seitsmeteistkümneaastane, leidis õnn tee ka tema juurde. Ta kohtas Nastasjat.

Venna abiga ehitas tare, mis oli saunast õige pisut suurem. Sinna viis ta oma noore perenaise. Naine juhtus töörügaja olema: küürutas päeval ja ööl keiruse kohal, kudus kangast külarikastele. Koidust ehani rassis Pavel moonakana mõisapõllul. Kuid rikkust ei tulnud kuskilt juurde.

Siis tuli nõukogude võim ja nad said maad. Ostsid lehma ja hobuse. Kui külas hakati kolhoosi organiseerima, astusid Pavel ja Nastasja kohe selle liikmeks. Ühine töö ja vastastikune abi ühendasid ühe küla inimesed. Kolhoos tugevnes ja muutus aasta-aastalt jõukamaks. Inimeste elu-olu aina paranes.

Kuid Paveli iseloom muutus vähe. Rõõmutu lapsepõlv oli jätnud oma jälje. Naabritega käis ta vähe läbi. Koduski oli vaikiv. Pärast kolhoositööd meeldis talle oma majapidamisega tegelda: kord parandas tara, kord toimetas aias. Ainult siis, kui ta pilk Otšiil peatus, selgines ta morn nägu. Pavel armastas tütart palavalt ja ootas kärsitusega, et perre tuleks ka poeg. Kuid naist oli kaks korda ebaõnn tabanud. Olgugi et nüüd kasvas ta majas küll poeg — nii kutsus teda Nastasja —, Paveli südant see ometi ei rõõmustanud, ehkki põngerjas sirutas tema poole käekesi ja lalises naljakalt «iss». Võib-olla ei armastanud Pavel teda sellepärast, et poissi vaadates meenus talle alati Sakii, kes neid nii häbitult oli petnud. Harva võttis ta kasulapse põlvedele, harva lubas tal mängida oma särgivööga.

Möödus veel üks aasta. Kord õhtul tuli Paveli tarre sisse külakooli õpetaja. Istus laua äärde ja hakkas midagi kaustikusse kirjutama.

«Noh, seltsimees Isibajev, tütrel on aeg kooli astuda. Mis sa arvad, Otšii, kas tahad kooli minna?» küsis õpetaja tüdrukult, kes uudishimulikult laua juures seisis.

«Tahan!» noogutas Otšii rõõmsalt pead. «Ma oskan juba kahte tähte kirjutada: «a» ja «i» . . .»

«Ta on ehk veel väike?» kahtles Pavel, kes ise ei olnud koolis käinud. «Teie teadused on liiga rasked.»

«Pole viga, küll aitame neist jagu saada!» naeratas õpetaja.

Enne lahkumist seletas ta veel, milliseid raamatuid on lapsele tarvis.

Õpetaja külaskäik erutas Pavelit.

«Kae, kus me elu on muutunud!» ütles ta naisele. «Säh sulle! Minu majja tuleb õpetaja, palub, et ma tütre kooli saadaksin. Aga mina nägin oma lapsepõlves ainult lehmasabasid. Meie külas ei olnudki mingit kooli. Isake tsaar pidas meie rahvast harimatuks, räägitakse, ta olevat öelnud, et me kõik sureme välja . . .»

«Elasime kui pimedad,» ohkas Nastasja ja embas Otšii õlgu. «Las siis meie lapsedki saavad nägijaks ja õnnelikuks . . .»

Teisel päeval kutsuti Pavel külanõukogusse. Lüheldast kasvu, toimekas

esimees Ilja Mikai (Pavel tundis teda juba poisipõlvest) tervitas sisenejat [illegible] jalt ja osutas toolile.

«Miks sa, Pavel, siis vait oled olnud?» küsis ta mingeid pabereid kõrvale pannes.

Pavel vaatas teda imestusega.

«Millest sa räägid? Ma nagu ei taipa . . .»

«Noh, kuidas siis, lapsendasid kaupmehe tütre, selle . . . Sakii lapse, aga meile pole sõnagi teatanud.»

Pavelil oli kuidagi ebamugav. Ta küsis sünge imestusega:

«Miks peaks külanõukogu seda teadma?»

«Kuidas, miks? Külla on ilmunud uus inimene. Kas kohalik võim peab seda teadma? Ja veel, seaduse järgi oled sa nüüd eestkostja.»

«Mis eestkostja seal . . .?» Pavel kuulis seda sõna esimest korda.

«Noh, see tähendab . . . sa kasvatad lapse üles . . . Sa nagu asendad talle lihast isa . . .»

«Kuhu ta siis ikka panna?» süngestus Pavel veelgi enam. «Tänavale ei viska ju . . . Kui juba kord nii läks.»

«Ma kutsusin su, Pavel, sellepärast siia, et vormistada paberid. Seaduse järgi on sul õigus riigilt kasulapse jaoks toetust saada.»

«Kas tõesti on selline seadus olemas?» ei uskunud Pavel.

«Nõukogude võim on nendes asjades range,» ütles esimees. «Lenin isiklikult hoolitseb vaeslaste ja kodutute eest.»

Mikai võttis sahtlist täitelehe ja sulepea. «Kuidas ta nimi on?»

«Roman.»

«Isanimi? Kas sa tead, kuidas oli ta isa nimi?»

«Kes seda teab!» mühatas Pavel. «Seda pead Sakiilt küsima. Ehk mäletab . . .»

«Ega sa vaidle vastu, kui kirjutan sinu nime?»

«Kirjuta! Kuhu ma enam pääsen,» vastas Pavel järele mõeldes.

Külanõukogust väljus Pavel heas tujus. «Kui seadus on vaeslaste poolt,» mõtles ta, «miks ma peaksin siis naabreid häbenema? Ja poisike pole ju milleski süüdi . . .»

Pavel läks poodi, ostis Otšiile õpikud ja värvilise kummipalli, aga Romanile savist vilelinnu. See oli esimene mänguasi, mille ta kasulapsele ostis.

KOLMAS PEATÜKK

Kõrgel taevas säras kevadpäike. Puudel pakatasid pungad ja ilmusid erkrohelised lehed. Toomingas oli tundmatuseni muutunud — üleni valgeis õiekobarais. Õunapuud õitsesid, nagu oleksid piima sisse kastetud . . . Niidud haljendasid, juba kaugelt võis näha nende kohal tiirlevaid liblikaid. Õhk oli täis uimastavaid kevadlõhnu. Õitsevatest aedadest kostis mesilaste monotoonset suminat.

Ka kooliaias oli lõbus ja kärarikas. Üks ajas palli taga, teised mängisid laptuud, kolmandad kurni. Mudilased, kes veel koolis ei käinud, askeldasid ja kukerpallitasid rohelisel murul. Samas oli ka kaks maadlejat. Kõvasti teineteise külge klammerdunult püüdis üks teist maha panna.

«Romai, ära anna alla! Tee talle ära! . . . Maha, pane maha!» ergutas rõugearmiline poisike oma sõpra.

«Saška, pane jalg taha!» kisas teine.

Roman oli oma vastasest küll lühem, kuid see-eest turske poiss. Ta oli seitsmeaastane. Nägu pingsast rabelemisest punane, laubal higipisarad. Kõhetu Saška võitles ebakindlalt. Romka haaras temast kinni, tõstis veidike õhku. Saška püüdis tasakaalu hoida ja klammerdus varvastega maasse, kuid see tugi osutus nõrgaks ja ta prantsatas rohule selili. Romka istus talle kaksiti otsa.

«Eh Saška-nääpsuke! Oled vähe putru söönud!» naersid poisid.

Vihane Saška niheles maas, kergitas end järsku ja püüdis Romkat endalt maha visata. Kuid too püsis kindlalt paigal. Siis haaras Saška võitjal juustest ja tiris. Romka lõi Saškat enne vastu üht põske, siis vastu teist.

«Pea, Saška! See pole reeglite järgi! Lase Romka lahti!» hakkasid poisid käratsema ja püüdsid kaklejaid lahutada.

Saška hüppas püsti, tõmbas ninaga ja karjus tigedalt:

«Käopoeg! Oota sa, käopoeg! Küll sa veel saad!»

Romka ei vastanud midagi, läks vaid veidi eemale ja jooksis siis koju. «Käopoeg . . .» «Miks käopoeg?» Poisid olid juba mitu korda teda niiviisi nimetanud. See sõna ei kadunud Romkal meelest, ei andnud rahu.

Kodus ei olnud kedagi. Isa ja ema olid põllul tööl. Romka läks aeda. Ta nägi laiavõralise õunapuu all õde. Tüdruk istus murul ja luges raamatut. Mossis Romka istus õe kõrvale ja katkus maast kollase võilille.

«Miks sa nii turris oled nagu varblane?» naeris Otšii pead raamatult tõstes. «Näe, laubal on kriimustus. Kaklesid?»

«Kaklesin,» turtsatas Romka.

Otšii vangutas pead ja õpetajat jäljendades lausus sõnu venitades:

«Ah, Romai, Romai, millal sa küll jätad selle kaklemise? Kas sul tuleb käed kinni siduda või mis?»

«Otšii, miks kõik mind käopojaks narrivad?» katkestas teda Romka.

«Käopojaks?» küsis tütarlaps ja pani raamatu murule.

«Noh?»

«Ja mis sellest!» naeris Otšii. «Sellest pole ju midagi! Kägu on ilus lind, selline hallikarva, kukub valjusti üle terve metsa. Aga, näe, Vaskat kutsutakse kakuks. Ja see pole üldse ilus.»

Romka rebis kollase õielehekese, laskis pea norgu ja küsis nukralt:

«Aga miks räägitakse, et ma olen võõrast pesast ja et sina ning ema ja isa ei ole mulle üldse sugulased?»

«Kes nii räägib?» süngestus Otšii.

Romkale tulid pisarad silma.

«Saška! Sai veel vähe mu käest!»

«Saška on tige lollpea,» ütles Otšii vihaselt. «Kui ta veel nii ütleb, virutan talle ise! Aga sina, Romai, ära kuula neid! Nii ema kui isa on päris sinu ema ja isa, ja mina olen sinu õde! Ja me kõik armastame sind väga!»

«Isa mind ei armasta,» ohkas poiss.

«Kust sa seda võtad?»

«Ta on alati nii sünge ... ta nagu ei märkakski mind.»

«Meie isa on range,» vaidles Otšii. «On ju vaja, et majas oleks kord! Teiesugustel poisikestel peab silma peal hoidma, muidu võite midagi hullu korda saata!»

Nädal pärast seda jutuajamist koputas tädi Emeltše nende aknale.

«Hei, teie! Pange oma köömakõrvale aru pähe!» karjus ta kõvera kepiga vehkides. «Või ma teen ise tal nurjatul kõrvad tuliseks!»

Pavel ja Nastasja tulid trepile.

«Mis on juhtunud, tädi Emeltše?» küsis Nastasja naabri vihast nägu nähes ehmunult.

«Mis on juhtunud?» osatas ikka veel tige Emeltše. «See teie reo ja too pikajalgne kurat Vaska-kakk ei anna asu! Kiusavad vanainimest. Peaaegu et oleksid elu võtnud!»

«Räägi mõistlikult!» katkestas teda Pavel.

«Minu armsale Dinkale ajasid ämbri pähe, nurjatud!»

«Missugusele Dinkale? Millise ämbri?» kõrgendas Pavel juba kannatust kaotades häält.

«Minu kitsele ... Dinale!» tonksas Emeltše kepiga vastu maad. «Mu kullake sõi aasal ... Andsin talle juua ja läksin minutiks ära, aga need lurjused panid talle selle ajaga ämbri sarvede otsa ...»

«No on üleannetud, ah!» lõi Nastasja käsi kokku.

«Jooksin juurde ja nägin, tuvike rabeleb, karjub võõra häälega. Tahtsin ta kinni püüda, aga tema lõi mu jalust maha, tõmbas vaia välja ja lasi koos ämbriga mööda põldu traavi ... Lurjused, piinavad kitse! Nii kaob piimgi ära!»

«Võib-olla Dinka ise ajas kuidagi pea ämbrisse?» püüdis Otšii venna eest seista.

«Ära topi oma nina vahele, kui sinu käest ei küsita!» käratas vanaeit. «Egas ma pime ole! Nägin küll, kuidas need kuradisigitised kuuri taha põõsastesse kargasid!»

Pavel püüdis kitse põllult kinni. Aga õhtul, kui Romka arglikult tarre lipsas ja pingi taha pimedasse nurka puges, võttis isa rihma ja tuli vaikselt seisva poisi juurde, et talle kere peale anda. Kuid ema haaras isal käest kinni.

«Mis sa nüüd, Paša! . . . Ootand! . . . Rahune! . . . Ei tohi, ei tohi nii!» rääkis ta ehmunud, katkendliku häälega.

«Aga kas tema tohib vanainimesele ülekohut teha?! Meid häbistada!!» karjus Pavel, püüdes eemale lükata naist, kes Romkat oma selja taha varjas.

«Isa, andesta talle!» palus pisaraid neelav Otšii. «Ta ei tee seda enam! Mitte iialgi ei tee ta seda enam!»

«Neetud käopoeg!» ei suutnud Pavel end pidada. «Sadas meile ristiks kaela! Vii ta linna oma lipaka ema juurde! Et mu silmad teda enam ei näeks!»

«Mida sa räägid?! Mis sa ometi räägid! Tule mõistusele!» hüüdis Nastasja võõra, katkeva häälega.

Otšii hakkas suure häälega nutma.

«Sa oled tige! Sa oled halb! Sa oled kõige halvem!» hüüdis ta nuuksete vahele.

Romkat haaras külmavärin, tal hakkasid hambadki plagisema. Isa oleks võinud ta parem läbi peksta, kui et seda kuulda!

Pavel virutas rihma pingile, sülitas endale jalge ette ja väljus tarest.

. . . Voodis nuttis Romka vaikselt, et keegi ei kuuleks.

«Tähendab, Saška kõneles õigust,» mõtles poiss, «ma olen selles majas võõras . . . Tuleb välja, et mul on ema . . . linnas. Vaata jooksengi ära tema juurde!»

Romka hakkas kujutlema, kuidas ta läheb linna ja leiab suurest kivimajast oma ema. Ta avab ukse ja tema ema — lõbus, naerusuine nagu näitleja selles filmis «Volga-Volga» — võtab ta kaissu ja surub tugevasti enda vastu . . . Tema mõtisklused katkestas isa tuppatulek. Isa läks vaheseina taha kööki, kus ema nõudega kolistas. Romka hoidis hinge kinni ja kuulatas.

«Magavad?» küsis isa vaikselt.

«Paistab, et uinusid,» ohkas ema.

«Ägestusin,» põristas isa, «pahvatasin üleliigset . . .»

Romkale tulid jälle pisarad silma. Et mitte nuuksatada, püüdis ta neid alla neelata.

«Muidugi ägestusid,» kuulis ta ema nukrat häält. «Poisike saab juba paljustki aru. Aga sina jälle Sakiist . . . Tead ju küll, et ta pandi vangi kui spekulant.»

«Lipsas suust,» pomises isa, «ei saanud pidama.»

«Otšii ei suutnud kuidagi rahuneda,» ohkas ema. «Ta pole veel kunagi nii nutnud.»

Isa ei vastanud midagi. Romka kuulis, kuidas ta ajalehte krabistas, tikku tõmbas.

Natukese aja pärast tuli ema tasakesi poisi voodi juurde, kohendas tekki, silitas ettevaatlikult ja hellalt poja juukseid. Romka otsis tormakalt ta kätt ja surus oma põse selle pehme, sooja peopesa vastu.

«Maga, pojake, maga!» sosistas Nastasja hellalt, pühkides teise käega pisaraid ta põskedelt.

Nastasja istus voodi servale ja jäi sinna seniks, kuni poiss uinus.

Peagi tuli tal kaua aega poja voodi kõrval istuda.

Romka ja poisid otsustasid ühel päeval parvega üle tiigi sõita. Vaevalt olid nad kaldalt eemaldunud, kui parv läks ümber. Päev oli tuuline ja märgades riietes Romka külmetus üdini. Õhtuks tõusis kõrge palavik. Nastasja istus öö läbi ta voodi ääres ja jootis talle vaarikateed. Hommikuks palavik alanes, ja kui isa-ema olid tööle läinud, jooksis Romka välja. Pärast lõunat tundis ta ennast jälle halvasti, jõudis vaevu-vaevu koju ja seekord pani haigus ta kauaks ajaks pikali.

NELJAS PEATÜKK

Nastasja oli oma elu jooksul palju kordi haige olnud. Kuid iga kord oli ta nagu iseenesest terveks saanud, ilma arstide ja rohtudeta. Praegugi pigistab tal ajuti südant, nii terav valu lööb sisse, et raske hingatagi. Kui aga Romka haigestus, valdas Nastasjat rahutus. Naabrinaised soovitasid tal Emeltše juurde minna.

«Sinu poega vaevab paharet,» ütlesid nad. «See tuleb lapse kehast välja ajada . . .»

Nastasja oleks ehk läinudki Emeltšelt abi saama, kuid kartis, et Pavel saab teada. Too ei sallinud vanaeite silma otsaski ega uskunud ka posimisse. Nii raviski Nastasja Romani ise: jootis talle rohuteed, ööseks kattis lambanahkse kasukaga. Kuid sellest kõigest oli vähe abi. Poiss köhis kramplikult. Ta nägu kõhnus, põskedel püsis palavikupuna.

Tööle minnes hoiatas ema tütart:

«Ära sa Romuškat üksi jäta! Anna talle süüa! Ja kõike, mis vaja!»

Otšii vaatas vargsi venna poole, ohkas ja noogutas pead. Haiguse ajal kiindus ta vennasse veelgi enam. Tema kõrval voodil istudes jutustas Otšii talle muinasjutte, luges raamatuid, laulis. Kui poiss end pisut paremini tundis, õpetas talle tähti. Sel sügisel pidi Roman kooli minema.

Kord, kui Nastasja pärast töö lõppu peedipõllult kodu poole astus, jõudis ta järele ühele naisele. Too kõndis ruttamata teepeenral, ühes käes kohver, teisel kokkupandud kampsun. Nastasja ruttas haige Romani juurde ja astus seepärast tolmusele teele, et naisest mööda pääseda.

«Tädi Nastja! . . . Tervist!»

Nastasja pöördus ja tundis Sakii ära. Too oli muutunud, nägu oli kõhnemaks jäänud, õhuke siidkleit liibus ümber ta saleda keha, lühikeseks lõigatud mustad juuksed lokitud.

«Aa, Sakii, tere! Tere, Sakii!» ütles Nastasja hämmeldunult. «Sa pole meie mail ammu käinud . . .»

«Ammu, tädi Nastja!» ohkas Sakii Nastasjaga kõrvuti sammudes.

«Vist viis aastat juba?»

«Varsti kuus. Mõtlesin tädi Emeltšet külastada. Kuidas ta elab? Ikka elu ja tervise juures?»

«Elus, jumal tänatud. Kaebab küll, et jalad teevad vaeva. Näha, et aastad on oma töö teinud!»

«See on õige, ta pole ju enam noor,» naeratas Sakii.

«Noh, ja kuidas siis sina ka elad?»

«Aitäh, tädi Nastja. Tasapisi.»

«Oled ehk peregi juba soetanud?» küsis Nastasja jälle.

«Olen neli aastat abielus.»

«Ju siis lapsedki on?»

«Ei . . . pole ühtegi . . .»

«Miks siis nii?»

«Liigne koorem . . . Küllap jõuame veel pärijagi muretseda!»

«Ah nii on lood!» venitas Nastasja imestunult.

Minut aega mindi vaikides. Siis meenus Nastasjale haige Roman ja ta küsis karmilt:

«Miks sa oma poja kohta ka midagi ei päri?»

Sakii oli seda küsimust oodanud ja manas nüüd näole nukra ilme.

«Midas ma ikka küsin . . . Tean ju niigi kõik . . .»

Nastasja vaatas teda hämmeldunult.

«Mida sa siis tead?»

«Et ta on . . . surnud . . .» poetas Sakii maha vahtides.

See oli nii ootamatu, et Nastasja põrkas temast eemale ja kangestus. Ta kahvatas.

«Jumaluke, kes on surnud? Mis sa patrad!» sõnas ta vaevaga.

«Minu laps . . . Räägiti, et saanud sarlakid ja . . . suri,» ohkas Sakii endiselt maha vaadates.

«Kes sulle seda rääkis?» ahmis Nastasja õhku.

«Ei mäleta enam . . . keegi meie omadest, kohalikest. Kohtusime umbes viis aastat tagasi turul . . .»

«Roman on ju elus! Elus!» naeratas Nastasja.

«Elus?!» hüüatas Sakii.

See hüüatus kõlas ilmselgesti võltsilt, kuid Nastasja seda ei märganud.

«Tõsi, tookord püüdsid sarlakid teda tõepoolest lämmatada, kuid jumal tänatud, andsid järele.» Pisut vaikinud, lisas Nastasja kibedalt. «Aga praegu on ta jälle haige.»

«Mis tal viga on?» küsis Sakii samal toonil.

«Külmetus kõvasti. Tõbi istub tugevasti sees. Juba teist nädalat on voodis . . .»

«Tädi Nastja, kas ma võin teda vaatama tulla?» küsis Sakii.

Nastasja vaatas teda tähelepanelikult ja, mõelnud pisut, ütles ohates:

«Parem, kui sa ei tuleks, Sakii.»

«Miks ma ei tohi tulla, tädi Nastasja?» solvus Sakii. «Mina ju ta suurtes piinades sünnitasin . . .»

«Milleks lapse hinge häirida? Liiati veel haiget last . . . Las ta teab, et mina olen tema ema. Olen ju kaheksa aastat teda kasvatanud . . .»

«Ma ei ütle talle, et ma olen tema ema!» lõi Sakii silmad maha. Vaatan korraks ja lähen ära . . . Kui küsib, kes ma olen, ütled: tuttav või kauge sugulane . . .»

«Noh, mis seals ikka, eks tule. Ei saa sind ju keelata,» nõustus Nastasja vastumeelselt.

Sakii soris oma käekotis ja võttis raha välja. Ta püüdis seda Nastasjale põlletaskusse suruda.

«See on Romani jaoks . . . võta, tädi Nastasja! Kulude katteks . . .»

«Ei, ei, mis sa nüüd!» lükkas Nastasja ta käe otsustavalt kõrvale. «Me ei ole vaesed. Pole vaja!»

Nad olid juba esimeste majadeni jõudnud ja Nastasja kiirustas sammu lisades koju.

Kui ta tarre astus, osutas Otšii, kes istus akna juures, raamat põlvedel, hoiatavalt peaga Romani voodi suunas. Ema läks kikivarvul voodi juurde.

«Kuidas on?» küsis ta sosinal.

«Halvasti, emm,» lasi Otšii pea norgu. «Ta ei ole raasugi suhu võtnud.»

Nastasja suudles magava poja kuuma laupa ja pühkis põllenurgaga silmi tulnud pisaraid.

«Ära nuta, ema! Roman saab terveks, küll sa näed!» sosistas ema juurde astunud Otšii rahustavalt.

Kui Pavel tuli, valmistas Nastasja lõunat. Mees oli kahvatu ning mudis erutatult mütsi. Tulnud kööki naise juurde, istus ta raskelt järile ning lausus kähedalt:

«Sõda on alanud, ema!»

«Mis?!» nuga kukkus Nastasja käest vastu malmpotti ja tekitas terava täriseva heli.

Pavel võpatas.

«Ütlesin, et sõda on alanud. Hitler tungis meile kallale,» kordas ta tigedalt.

«Jumaluke, mis siis nüüd saab?» sosistas Nastasja õudusega.

«Hakkame sõdima!» lausus Pavel lühidalt. «Ülehomme lähen sõjakomissariaati. Pane asjad valmis pikaks teekonnaks, ema!»

«Oh häda ja viletsust,» hakkas Nastasja nutma. «Kuidas ma siin ilma sinuta hakkama saan?»

«Nagu kõik teisedki,» ütles Pavel juba pehmemalt. «Ärand nii hirmsasti ka kurvasta! Peksame selle fašistireo tükkideks. Kuu-paari pärast olen tagasi!»

Küünarnukid põlvedel, mudis Pavel ikka veel oma soni. Ta laiadel põsesarnadel olid tursunud käsnad.

«Kas Romkal on parem?» küsis ta mõne aja pärast.

«Ei,» vangutas Nastasja kurvalt pead. «Poisike sulab otse silme all. Vana rahva suu ütleb õigesti, et mure ei kõnni kunagi üksi . . .»

«Tead mis,» ütles Pavel tõustes. «Lähen brigadiri juurde ja palun hobust. Jõuan poisi veel enne pimeda tulekut haiglasse viia. Pane ta senikaua riidesse!»

Tunni aja pärast ajas Pavel küüdivankri maja ette. Nastasja pani vankrisse heintele teki ja padja. Pavel tõi haige poisi süles välja, pani ettevaatlikult vankrile ja kattis vatitekiga. Otšii ja ema saatsid Romani küla servani.

Pavel võttis suitsetest kinni ja juhtis hobuse jõe äärde. Vanker kolises valjusti mööda palksilda. Roman avas silmad. Kui nad teisele kaldale jõudsid ja hobune ühtlase kiire sammuga mööda laugjat nõlva tõusma hakkas, küsis poiss vaikse, nõrga häälega:

«Isa, kas sa tood mulle sõjast vintpüssi?»

«Mis sa sellega teed?» pöördus Pavel tema poole.

«Hakkan koos Vaska-kakuga meie küla kaitsma. Et Hitler meile kallale ei tuleks, et emale ja Otšiile liiga ei tehtaks.»

«Saa ruttu terveks, pojake,» naeratas isa. «Küllap me Hitlerist jagu saame. Murrame tal hundikihvad ära! Jõudu meil on!»

«Ma tean, et sa oled tugev!» naeratas talle Romka vastu. «Ma ju nägin, kui suuri kasekände sa talvel lõhkusid!»

«Ega ühes inimeses olegi nii palju jõudu,» väitis Pavel. «Aga kui kogu rahvas kokku koguneb: meie, baškiirid, venelased, tatarlased, ukrainlased . . . Kui me kõik oma maa eest välja astume, siis hoia alt! . . . me murrame iga

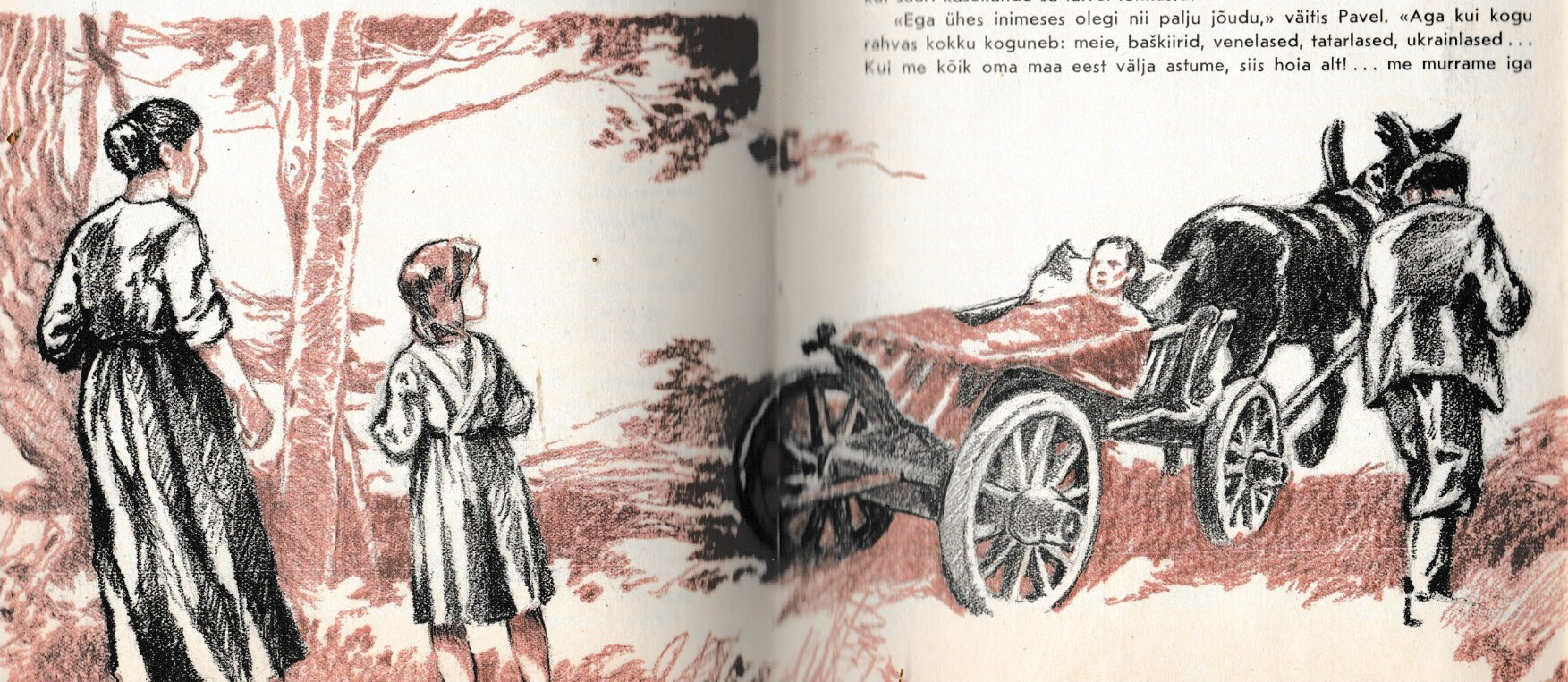

vaenlase selgroo! See on nii nagu sõrmed käel,» isa tõstis käe ja pööras Romka poole mõhnalise peopesa. «Kui palju on ühel sõrmel jõudu?»

«Vähe, natuke,» vastas poiss.

«Aga kui kõik kokku pigistada, saab neist tugev rusikas.»

«Sellega saab hea vopsu anda!» Romka mõtles viivu ja ütles: «Isa, Olli luges mulle jutu nähtamatust inimesest. Too oli mingit rohtu joonud ja siis ei näinud teda enam mitte keegi. Kui minagi saaksin nähtamatuks muutuda! Siis ma hiiliksin sinna majja, kus Hitler elab ja laseksin ta maha... Ja sõjal olekski kohe lõpp!»

Romka tegi järsu liigutuse ja hakkas köhima. Palavikupuna ta põskedel lõi eretama, laubale tuli higi.

«Lama, lama, väljamõtleja!» ütles isa hellalt ja murelikult ning ohjadest tõmmates ja nõõtades sundis hobuse kiiremale sörgile. Vanker veeres pehmelt mööda tolmust teed.

VIIES PEATÜKK

Sakii leidis tädi Emeltše aiast. Madalal järil istudes rohis vanaeit sibulaid, mis kerkisid maast nagu teravad rohelised odad.

«Võta külaline vastu, tädike Emeltše!» ütles Sakii tema selja taga lõbusalt.

Eit pöördus ja tõstis käe päikesevarjuks silme ette.

«Issake, see on ju Sakii!»

«Tema ise!»

Sakii ja Emeltše embasid teineteist tugevasti ja suudlesid.

«Ei oleks osanud arvatagi! Ei osanud sind, Sakii, oodatagi!» Emeltše pühkis rätinurgaga pisara silmast. «Tule, kaunitar, lähme tarre! Mis me siin peenarde vahel seisame!»

«Ehk istume parem vilusse?» Sakii silmitses aeda. «Sul on ju siin lausa taevalik õndsus! Kõik on nii suureks kasvanud, ei tunne äragi!»

«Mis siis ikka, võib ka murul istuda. Hinga, hinga maaõhku! Näe, lähme sinna kirsipuu alla. Seal on varjulisem!»

Sakii istus jahedale rohule, Emeltše tema kõrvale pingile ja pani tolmustes viltkottades jalad risti.

«Sa pole teab mis ajast enam minu juures olnud,» patsutas ta Sakiile õlale. «Mõtlesin juba, et oled minu, vanaeide unustanud.»

«Mis sa nüüd, tädike!» Sakii rebis kirsilehe ja pani selle oma kitsale peopesale... «Sa ju tead, kus ma olin.»

«Tean, tean,» ohkas Emeltše. «Mäherdune patt, jumal küll! Palju sulle, vaesekesele, soolati?»

«Mõisteti neli aastat, istusin kolm. Hea töö eest kingiti aasta.»

Emeltše vangutas pead.

«Kuidas sa siis nii? Kuidas see juhtus? Oled ju ikka osav ja hakkaja olnud...»

«Juhtus, näe...» Sakii silitas lehekest ja keerutas seda sõrmede vahel. «Mu sõbratar areteeriti. Tema juurest leiti laokaupa. Noh ja tema tõmbaski meid kõiki sisse... lobises ülekuulamisel välja.»

«Missugune lollpea, andku jumal andeks!» laksatas eit endale vastu põlve. «Edaspidi ole ettevaatlikum! Ära ole liiga usaldav. Eit jääb eideks: tal alati keel varnast võtta!»

«Jätsin selle ameti maha!» ütles Sakii. «Mees keelas rangelt ära. Ütles: jäta see mööda turge ja külasid vehklemine! Õpi kopikat arukalt koguma!»

«Näe siis! Tarkpea! Kes ta sul on?»

«Et Miša või? Söökla juhataja. Iseseisev inimene, teoinimene.»

«Näed sa! Tähendab, sa oled siis ülemuse naine?» venitas Emeltše imestunult.

«Mis sina siis mõtled, tädike, olen ma lollike või küürakas!» naeris Sakii lõbusalt. «Jumal tänatud, mu vanemad iluga ei koonerdanud!»

«Mis tõsi, see tõsi,» ütles Emeltše lipitsevalt. «Su mustad silmad üksi võivad hulluks ajada. Nendega sa säherduse mehekese õnge võtsidki. Sul on vedanud, Sakii!»

Külaline noogutas kinnitavalt.

«On vedanud. Oh, küll virelesin pärast vangist vabanemist. Ilma tööta, ilma rahata... Aga Miša sokutas mu oma sööklasse puhvetipidajaks. Kingitustega ei olnud kitsi. Ma meeldisin talle. Noh, eks ajanud minagi siis suled kohevile, aga küüned tõmbasin sisse.»

«Kas sa mu kirja said kätte?»

Sakii jäi poolelt sõnalt vait ja vaatas segaduses Emeltše kavalalt kissis silmi.

«Sain,» vastas ta pärast hetkelist vaikust. «Ega sellest keegi tea, tädike?»

«Mis sa nüüd! Jumal tänatud, olen seni veel mõistuse juures!»

«Olen sulle selle kirja eest igavesti tänulik. Aitasid välja, toredasti aitasid välja!... Miša tegi mulle juba ettepaneku, siis aga sai kuskilt teada, et mul on laps maal, küla peal. Nägin, et ta hakkas meelt muutma, muutus minu vastu tõredaks. Pidingi siis üles tunnistama. Lapse kohta ütlesin, et ta on surnud. Aga egas Miša nii lihtsameelne pole — ei uskunud. Kui aga sina, tädike, kõigest kirjutasid, nagu olin palunud, siis rahunes maha ja viis kohe Perekonnabüroosse.»

«Võtsin patu oma hingele! Elusa lapsukese matsin maha!» ohkas Emeltše teeseldult.

«Ma tasun sulle kõige eest, tädike Emeltše! Võlgu ma ei jää!» ütles Sakii.

«Miks sa peaksidki kitsi olema!» naeris Emeltše. «Sa oled ju nüüd rikas!»

«Elamiseks jätkub, ei kaeba,» sõnas Sakii. «Kodu on jõukas, on ka, mida selga panna. Ainult üks puudub ...»

«Mis siis veel?»

«Mis perekond see lasteta on?» ohkas Sakii.

«Milleks sulle lapsi tarvis? Vaata mind: kasvatasin kolm last üles, aga mis ma sest olen saanud? Pojad on mu sootuks unustanud, tütar aga, kui mõnikord tulebki, siis kasutab alati juhust, et midagi käest kiskuda.»

«Maja on lasteta tühi,» arvas Sakii. «Ehkki paistab, nagu elaksime lõbusalt: käime tihti tuttavatel külas, korraldame ka ise piduõhtuid, ühtki filmi ei jäta kinos vaatamata ... Aga ikka nagu midagi puuduks.»

«Noh, eks tegutse siis! See on ju lihtne!»

«Miša on vastu. Ei taha sellest kuuldagi. Aga vastu tema tahtmist ma ei julge, ma ju sõltun temast.»

«Kui mees on vastu, küllap teab paremini. Sina ära talle vastu hakka,» vibutas Emeltše sõrmega. «Niit jookseb ikka nõela järel.»

Sakii võttis rätiku peast ja hakkas sellega tuult lehvitama. Isegi selle suure kirsipuu vari ei päästnud kuumuse käest. Kaldus juba õhtusse, kuid päike kõrvetas endiselt väljakannatamatult. Looduses oli kõik nagu tardunud, isegi linnud vaikisid. Selles leitsakus olid puude lehedki longu vajunud.

Vähese vaikimise järel pühkis Sakii rätinurgaga nägu ja rääkis siis Emeltšele oma kohtumisest Nastasjaga.

«Ütles, et mu poeg on raskesti haige,» lisas ta mõtlikult lehte näppides.

Eit pigistas kahvatud huuled kokku ja pingil niheldes õhkas:

«Kõik on jumala tahtmine. Kõik on jumala tahtmine. Kui issand tahab, võtab ka enda juurde ... Poiss on ülekäte läinud, nii ulakas, kui veel olla saab ...»

Tigeda, krigiseva häälega jutustas ta Sakiile, kuidas tema, Emeltše, on Romka mitu korda kätte saanud küll kirsipuu otsast, küll vaarikast, kord andnud ta poisile nõgestega naha peale. Emeltše ei jätnud rääkimata ka lugu kitsega. Algul kuulas Sakii teda tõsise näoga, kuid siis ei pidanud vastu ja purskas naerma. Vanaeit sülitas endale jalge ette ja vaatas Sakiile etteheitvalt otsa.

Läänekaarest ligines aeglaselt suur must pilv, selle ees olid tumelillad triibud. Puude lehti vabistas ähvardav tuuleiil. Siis vakatas kõik jälle. Kaugelt kandus äikese kumedat kõminat.

«Äike läheneb,» ütles Sakii tõustes. «Issake, kui hirmus pilv, üle kogu taeva.»

Ka Emeltše tõusis, ajas vaevaliselt selja sirgu ja ohkas:

«Oh, jalad valutavad!» Tõstis siis pilgu üles ja lisas: «Tuleb vist paduvihm. Lähme õige sisse, külaline!»

Sakii silus kortsunud kleiti ja sõnas:

«Tädike, ma jooksen õige hetkeks Nastja poole. Lubasin talle ... vaatan korraks poega ...»

«Asjata vaevad oma hinge, naisuke!» kissitas Emeltše pilkavalt silmi. «Oma pojast oled sa ilma!»

«Kuidas ma võin haiget last mitte vaatama minna? Sellise patu eest võtab koodimees mu oma võimusesse ja saadab teise ilma!»

«Oled selleks alles liiga noor! Jõuad siingi ilmas veel pattu teha ...»

«Ära püüagi mind pehmeks rääkida, tädike! Olen Romani ees süüdi, hirmsasti süüdi ...»

«Kuidas arvad, tuvike, ise tead,» torises Emeltše rahulolematult, nähes, kuidas Sakii võtab kotist suure kompsu külakostiga.

Sakii jõudis Paveli tarre just enne äikest. Akna taga märatses juba tuul ja keerutas tänaval teetolmu, puudelt rebitud lehti ja kuiva rohtu kõrgele üles. Poolpime tuba muutus korraga helevalgeks. Valgus oli hetkeline ja pimestavalt sinine. Peaaegu samal ajal kõlas järsk kõrvulukustav kärgatus. Sakii hüppas ehmunult nurka, kus tihedasti teineteise vastu surutult istusid Nastasja ja Otšii. Vihm prahvatas valla järsku. Jämedad vihmapiisad trummeldasid vastu aknaklaasi ja paiskusid purskkaevuna üles. Välgu valgusel võis näha, kuidas paduvihm langes viltuse valinguna vastu maad ja painutas akna all kasvavat sirelit.

Vihma valas umbes viis minutit ja sadu lakkas peaaegu niisama äkki, kui oli alanudki, ja juba veereski äike jõe taha, kus ta pikkamööda vaibus, aegajalt veel tasakesi kõmistades.

«Issand, missugune õudus!» lõi Sakii risti ette. «Ma pole veel sellist äikest näinud!»

Nastasja, kes ikka veel surus tütart enda vastu, ütles mõtlikult:

«Loodus on Hitleri peale vihane, kurjustab ...»

«Hitleri?» küsis Sakii imestades.

Nastasja vaatas talle nukralt otsa.

«Kas sina pole siis veel midagi kuulnud?»

«Mitte midagi!?»

«See näru liigub sõjaga meie peale. Pavel läheb ülehomme ...»

Nastasja huuled tuksatasid. Et oma erutust varjata, keeras ta näo akna poole.

«Meie naabrile, onu Petjale, toodi ka kutse,» ütles Otšii. «Tädi Marusja karjus kaua aega suure häälega.»

Sõjateade vapustas külalist nii, et ta unustas kogunisti, miks ta siia majja oli tulnud. «Issand, mis siis Mišast saab?» mõtles ta. «Teadagi, eks saadetakse ka tema täna-homme rindele. Pean koju sõitma, kohe koju!»

Tema ärevad mõtted katkestas Otšii hääl:

«Emm, näe, päike tuli välja! Lähen mööda lompe jooksma! Tead kui tore on praegu väljas ...»

Sakii tõusis, et talle järele minna, kuid samas astus Pavel sisse, saapad

näpu otsas. Märg särk liibus vastu keha, tuues esile ta rinna- ja käe-musklid.

«Sakii?!» põristas ta imestunult. «Mis tuul sind siia on toonud? Ei oleks osanud oodatagi!»

«Ma tulin Romani vaatama,» sattus Sakii segadusse. «Tahtsin, näe, küla-kosti üle anda . . .»

Ta mudis peente värisevate sõrmedega kompsu.

«Ah nii . . . või Romani vaatama . . .» venitas Pavel nüüd juba pilget varjamata. «Kaua võtsid hoogu küll, Sakii. Romkat pole kodus. Haiglasse viisime.»

«Jumaluke, ja mida arstid ütlesid? Mis haigus tal leiti?» Nastasja päranì silmades väreles hirm.

«Midagi ei ütelnud,» lausus Pavel märgi saapaid ahjusimsile kuivama pannes, «pragasid läbi. Ütlesid, et oleks tulnud varem tuua, haigus on liiga kaugele läinud.»

Vaadates pesukirstu kallal kohmitsevat nuuksuvat naist, lisas ta rahustavalt:

«Ära nüüd ülemäära ka muretse! Üks tõsise moega ja väga soliidne naisarst vaatas ta läbi. Küll ta saab Romka haigusest jagu!»

Pavel võttis naise käest kuiva pesu ja pöördus Sakii poole, kes nõutult seisis ikka veel keset tuba.

«Eks istu laua äärde, Sakii! Aga sina, ema, pane lauale, mis vaja!»

«Aitäh, onu Pavel,» sattus Sakii päriselt segadusse.

«Küll sa pärast tänad,» ütles Pavel võimukalt. «Kui juba külla tulid, siis ära solva pererahvast! Seda enam, et oleme ju nagu pisut sugulasedki . . .»

«Istu, Sakii,» ohkas Nastasja nukralt. «Saadame Paveli kaugele teele . . .»

Kui ümberriietunud Pavel vaheseina tagant välja tuli, valendasid laual savikausis kartulid, taldrikul olid pekiviilud, hapukurgirattad, seened hapukoorega. Pavel valas klaasidesse veini.

«Eks siis võtame!» ütles ta, «et peksaksime fašistid otse nende Berliini tagasi . . . Ja et see sõda oleks viimane.»

«Ja tulgu meie mehed tagasi elusatena ja tervetena!» lisas Nastasja.

Sakii noogutas.

«Ilma minuta, ema, ei hakka te veel rukistki lõikama!» oli Pavel veendunud.

«Annaks jumal!» naeratas talle Nastasja ja jõi esimesena oma klaasi põhjani. Ka Pavel ja Sakii jõid oma klaasid tilgatumaks. Mõnda aega sõödi vaikides. Siis läks jutt jälle Romanile. Pavel rääkis, et Romka ei tahtnud kuidagi haiglasse jääda ja et tal tuli poissi tükk aega veenda. Aga kui nad hüvasti jätsid, pani Romka talle käed ümber kaela, puhkes nutma ega tahtnud tal minna lasta.

Nastasja kuulas oma meest käsipõsakil. Ta naeratas nukralt, silmis helkisid pisarad. Sakiile lõi juba esimene pitsitäis pähe. Kohmakalt kahvliga

libedaid seenekübaraid püüdes kuulas ta Pavelit hajameelselt, ehkki noogutas aeg-ajalt. Kõik, mida too pojast rääkis, ei erutanud teda põrmugi. Sakii püüdis endale poissi ette kujutada, kuid silme ette kerkis hoopis revidendi naerev, tõmmu nägu, ta kuulis isegi mehe lõbusat kitarrimängu. Ohates pistis Sakii pekitüki suhu.

Pavel täitis pitsid uuesti, ja löönud oma naise ning Sakiiga kokku, ütles: «Joome Romani terviseks! Soovime talle tugevat tervist!»

«Et ta rutem paraneks! Maja jääb meesteta päris tühjaks.»

Sakii tundis, et temagi peaks midagi ütlema. Hammustanud joodud pitsitäiele hapukurki peale, küsis ta Pavelilt:

«Kas ta on uues haiglas? Seal kasesalus?»

«Sealsamas,» noogutas Pavel. «On vast kolmekorruseline iludus üles löödud! Mitte haigla, vaid vürstipalee! Palatid on avarad, valged. Ilma kittita ei lasta koridorigi.»

«Ma lähen hommepäev Romani vaatama!» ütles Sakii. «Küsin, kuidas ta tervis on.»

Nastasja heitis mehele kiire pilgu, kuid ei öelnud midagi. Pavel pani kahvli taldrikule ja vaatas mornilt külalisele otsa.

«Tead mis, Sakii,» hakkas ta tõsiselt rääkima. «Muidugi võid sa poissi vaatama minna, kuid vaata, et sa ei lobise midgi liigset! Roman on endale juba ema valinud — minu Nastja. Nii et ära eruta ega häiri poisikest asjatult. Möödunut enam ei taasta . . .»

«Ma ei ütle midagi, ei lausu sõnakestki,» ütles Sakii ruttu ja vaatas kord Paveli, kord Nastasja otsa.

«Ja ongi hästi, Sakii. Ongi hästi!» sai Nastasja rõõmsaks.

Emeltše juurde tagasi jõudis Sakii tihenevas õhtuhämaruses. Koju sõitmiseks oli aeg hiline. Ta jäi ööseks eide juurde.

KUUES PEATÜKK

Pärast eilset äikest uhkas maa sooja auru.

Kui päike tõusis, sirutusid longuvajunud rohi ja vili talle vastu. Mööda nõgu roomas piimjas udulinik. Kastetilgad lõid killunedes smaragdidena särama. Puhas õhk oli täis värskeltniidetud rohu ja teeäärsete lillede lõhna. Lõoke tõusis kõrgele taevasse, ülistades oma lauluga maa ilu.

Tundus uskumatu, et sellel looduse lopsakal õiteajal kees maa läänerajal sõda, põlesid külad ja vili, purunesid linnad, voolas nõukogude inimeste veri. Sõda tuli oma mure ja hädaga igasse majja, laskus talumatuna tunduva raskusega kõikide inimeste õlgadele . . .

Sakii astus mööda vaevumärgatavat rada läbi ristikupõllu. Ta oli võtnud

kingad jalast. Hommikune kaste kõrvetas meeldivalt paljaid jalgu. Sakii astus kiiresti, sest pidi jõudma haiglasse ja siis rongiga linna. Südames ta juba noomis ennast, et oli Pavelile ja Nastasjale lubanud Romani külastada. «Mida ma talle ütlen?» mõtles Sakii. «Ma ju ei tunne teda üldse! Ta on mulle võõras. Emeltše ütles õigesti . . . olen oma pojast ilma . . . Küllap Mišagi närveerib . . . ootab. Või on juba armeesse kutsutud? Oh issand, ta ei andesta mulle seda . . .» Need mõtted panid Sakii kiiremini astuma. Kuid ta oli küllalt ebausklik: ta kartis, et teda tabab needus, raske mure, kui ta nüüd haiget poega vaatama ei lähe.

Päikeseline kasesalu asula servas paistis oma pidulikus valevuses kaugelt silma. Eilsest vihmast tumedate laikudega asfalttee viis Sakii kõrge maja juurde. Istunud pingile lillepeenra kõrval, pani ta kingad jalga ja läks siis haigla vestibüüli. Paremal, ukse juures, märkas Sakii ümaranäolist, nagu imestusest kõrgele kerkinud peenikeste kulmukaartega noorukest õde. Too istus laua taga ning kirjutas midagi. Sakii kohendas soengut ja astus tema juurde.

«Kas ma võin minna haige poisi Roman Isibajevi juurde?»

Õde vaatas vilksamisi Sakiile otsa ja keeras energiliselt lehte.

«Haigete külastamine on kella neljast kuueni. Praegu on kell üheksa hommikul,» ütles ta pead tõstmata ja sulepea otsaga ümmargusele seinakellale osutades.

«Ma olen kaugelt. Ja mul on väga kiire. Lubage, ma lähen ainult korraks!»

Õde vaatas Sakiile tähelepanelikult otsa.

«Kes te poisile olete?»

«Mina?» kordas Sakii. «Olen tema ema . . .»

«Ema?» Õe niigi kõrged kulmud kerkisid imestusest veelgi kõrgemale. «Teie olete Romani ema?»

«Nojah ema,» naeratas Sakii. «Kas pole sarnane? Või näen ma liiga noor välja?»

«Ei, seda mitte,» naeratas neiu. «Ainult, et . . . ma tunnen ju tädi Nastjat, Romani ema.»

Sakii kohmetus hetkeks, kuid kogus end kohe.

«Ma ei rääkinud õigust,» lausus ta siis sama kerge naeratusega, «ütlesin, et te mind poisi juurde laseksite. Olen Nastasja sugulane, tema nõbu. Tulin linnast.»

«Romanil on küll mingi sarnasus teiega . . .» ütles õde.

«Ah nii? Mina ei ole teda nii ammu näinud.»

«Oodake pisut! Ma räägin raviarstiga,» kostis õde ja tõusis laua tagant. Ta kontsad kõpsusid rutakalt mööda parketti. Umbes viie minuti pärast tuli õde tagasi.

«Teate, tema juurde ei tohi praegu minna. Ta on veel väga nõrk. Arst ei luba kedagi peale ema ja isa.»

«Noh, mis seals ikka, kui ei tohi, siis ei tohi,» ütles Sakii kergendustündega. «Andke talle see pakk edasi! Las sööb terviseks. Saagu ruttu terveks!»

Andnud paki õe kätte, küsis ta rutakalt:

«Mis tal on, midagi ohtlikku?»

«Arvatavasti kuiv kopsukelmepõletik. Eks rääkige ise arstiga . . .»

«Ei, ei!» katkestas Sakii õde. «Mul on väga kiire. Tulen üks teine kord . . . Nägemiseni!»

«Nägemiseni . . .» vastas õde ja vaatas talle imestunult järele.

SEITSMES PEATÜKK

Õhtuhämaruse saabudes vaikis rehepeksumasina müra kolhoosi rehalas. Päevatööst väsinud inimesed ruttasid elavalt vestełdes koju. Nende hääled kajasid külmkarges õhus kaugele, sammud kõmisesid külmunud mullal. Kõige ees läks salkkond noormehi ja neide. Nad tõuklesid lõbusalt. Nende naer ja naljad ei vaikinud minutikski. Seal oli ka Otšii. Küla servas hakkas üks neidudest puhta, hingestatud häälega «Katjušat» laulma. Temaga ühineti üksmeelselt. Laul lendas jõe taha ja vaiksest männisalust kandus see mitmekordse kajana tagasi.

Oli oktoobripühade eelõhtu. Küla klubi valgustatud hoonel lehvis punane lipp. Maja fassaadil valendasid sinna äsja ülespandud loosungid. Klubi juures askeldas ja käratses juba lastekari, oodati kannatamatult piduliku õhtu ja filmi algust.

Otšii jooksis sõbrataride keskelt ära kodu poole.

«Otšii, ootame sind klubis! Ära jää hiljaks!» hüüti talle järele.

«Tu-len!» vastas neiu reipalt.

Tuppa astudes märkas ta kohe, et tema ja Romka ootel ei olnud ema käed rüpes istunud. Hoolikalt pestud põrand säras kollaselt. Laud oli lumivalge linaga kaetud. Perekonnapiltide raame kaunistasid siidiga väljaõmmeldud omakootud linikud. Neil küütlesid vikerkaarevärvides tikitud põllulilled. Majas oli soe ja õdus. Köögist levis kanapuljongi lõhna. Ema seisis peegli ees ja proovis selga langevarjuna kahardvat, värviliste paeltega kleiti.

«Ema, kas ka sina valmistud klubisse minema?» naeratas Otšii kasukvesti seljast võttes.

Nastasja silus kraed ja pöördus tütre poole:

«Ja miks ka mitte? Muidugi lähen! Ma ju nüüd ainult suurtel pidudel käingi.»

«Lähme koos, ema! Ma kohe . . .»

Otšii pesi end kiiresti, võttis vaheseina ristpalgilt oma kõige armsama, roosa kleidi, ja selle selga tõmmanud, läks peegli juurde. Aidates tütrel juukseid palmitseda, vaatas Nastasja tütart imetledes aeg-ajalt peeglisse. Otšiil olid tihedate ripsmetega mustad piklikud silmad. Tugevad kulmud nagu isalgi, peenike nina. Ta oli habras ja sihvakas. Tütar oli varsti juba seitsmeteistkümneseks saamas.

«Oled mul kaunitar,» naeratas ema.

Otšii, kes ka juba mitmendat korda peeglisse vilksas, kohmetus:

«Mis sa nüüd, ema, mis ilus mina olen! Küll aga ütles!»

«Eks vist noormehedki heidavad juba silma?»

«Millised noormehed?» hämmeldus Otšii veelgi enam.

«Noh, eks ikka sinu eakaaslased. Näen neid tihti meie maja juures tiirlemas.»

«Ah need!» puhkes Otšii naerma. «Need ei oska nagu kord ja kohus kurameeridagi. Kõik ainult hooplevad oma jõuga, püüavad üksteisest üle karjuda või siis irvitavad.»

«Juhtub, et noormehed varjavad oma ülemeelikuse ja jämeduse taga head südant. Tuleb osata näha . . .» ütles ema hellalt.

Ta jäi mõttesse ja lisas siis naeratades:

«Kui ma sinuvanune olin, käisid minuga paljud poisid . . . Ehkki ma ei olnud nii ilus nagu sina ja pidudel käisin alati ühe ja sama kleidiga. Mäletan seda kleiti hästi — see oli õmmeldud punasest suurte karikakardega sitsist . . . Kuid ometi vaatasid nad mind rohkem kui teisi tüdrukuid, võtsid mind sagedamini tantsima . . .»

«Oi, ema, sa ju hoopled!» sõnas Otšii naljatlevalt ja embas ema kõhnu õlgu.

«Miks ma hooplema peaksin?» lausus Nastasja ikka niisama mõtlikult. «Aga kohe, kui sinu isa mulle silma heitis, kiindusin ma temasse kogu südamega. Ta oli selline vähese jutuga, järsk, kuid õiglane . . .»

«Ega isalt kirja ole tulnud?» viis Otšii jutu mujale.

«Ei,» ohkas ema. «Varsti saab kuu täis, kui viimati kirjutas . . . Ei kippu ega kõppu. On ehk jälle haavatud? Jumal küll, millal see sõda ükskord lõpeb? Sõdivad juba kolmandat aastat . . .»

«Meie omad tungivad peale, ema!» ütles Otšii. «Kõigil rinnetel . . . Võibolla sellepärast ei tulegi isalt kirja? Rindel juhtub ju kõike . . . Kirjad võivad kuhugi toppama jääda, tulevad hiljem . . .»

«Võib olla, et ongi nii,» nõustus ema. «Ma ei jäta ühtki hommikut vahele — alati kuulan Moskva raadiot. Mõtlen ikka, et äkki ütlevad midagi ka isa kohta, kas või sõnakesegi! Ei ole midagi öeldud . . .»

Nastasja hakkas lauda katma. Et ema rasketest mõtetest kõrvale viia, küsis Otšii:

«Kus Roman on? Kas tema on juba söönud?»

«Sõi, sõi,» naeratas Nastasja suppi tõstes. «Haaras siin üht-teist, nõudis

siis valget särki ja uusi pükse . . . Silus peegli ees oma laulusulge. Neil on koolis täna pidu.»

Lõiganud ümmargusest rukkileivast endale kääru, elavnes Otšii äkki:

«Ah-jaa, ema, mul on uudis! Oleksin peaaegu unustanud . . . Mind kutsuti täna kolhoosi juhatusse. Pakuvad tööd farmis — lüpsjaks . . . koos teiste tüdrukutega. Seal luuakse komsomolibrigaad.»

«Noh, ja mida sa siis otsustasid?» küsis ema.

«Ütlesin, et pean sinuga nõu,» vastas Otšii naeratades.

Nastasja vaatas tütart tähelepanelikult.

«Oi, ma näen su silmadest ära, et oled juba oma nõusoleku andnud,» ohkas ema.

«Andsin,» tunnistas Otšii.

«Kas sa ka tead, mis töö sind seal ootab?»

«Tean, ema, see ei ole kerge. Zootehnik ja kolhoosi esimees hoiatasid meid.»

«See'p see ongi, et pole kerge!»

Nastasja ei olnud veel suppi puudutanudki, ta pani nüüd lusika lauanurgale.

«Vaata ette, sa pead kukelaulust üles tõusma. Lüpsmisest hakkavad käed valutama, eriti alguses. Ja lehmad tuleb puhtad pidada! Pead nende eest nagu laste eest hoolitsema. Kui sa nendega hell ja kannatlik pole, ei anna nad ka piima . . .»

«Seda kõike ma tean, ema. Ma ei lähe lauta ju üksinda . . . Need tüdrukud, kes said välja valitud, on kõik püüdlikud. Ja küllap ka vanad lüpsjad aitavad meid!»

«Noh, eks sa ise tea, tütreke, sina ju hakkad seal tööle,» lausus Nastasja tõsiselt. «Et sa hiljem ei kahetseks ega laudast ära ei jookseks . . . Häbistad end inimeste ees . . .»

«No seda juba ei juhtu!» pahandas Otšii. «Mis sa hirmutad, ema! Mina tööd ei karda!»

Nastasja tahtis veel midagi lisada, kuid sel hetkel jooksis Romka ukse paukudes tuppa. Ta põsed õhetasid külmast. Tumedad vallatud silmad särasid lõbusalt.

«Ema, ja sina, Otšii, arvake ära, mis mul palitu all on?» hüüdis ta lävelt.

«Kuidas meie seda arvata oskame?» naeratas ema. «Me ei ole ju selgeltnägijad . . .»

«Kas tõid huvitava raamatu? Noh, näita välja!» arvas Otšii.

«Ei ole raamat! Noh, mis, kas ei arva ära?» Romka astus toa keskele ja ta ümmarguses säravas näos väljendus kärsitus.

«Muidugi ei arva. Näita!» nõudis Otšii.

«Eks vaadake siis!» Romka lõi palitu hõlmad valla: ta rinnal leegitses erepunane pioneerirätt.

Otšii hüppas esimesena laua tagant üles ja embas venda.

«Tubli poiss, Romka! Õnnitlen!» ütles ta tuliselt. «Millal sind vastu võeti? Täna?»

«Täna jah,» nooguas poiss rõõmsalt.

Ema aitas tal palitu seljast, õiendas räti nurgad sirgeks ja suudles poega.

«Püüa nüüd vallatused jätta, pojake!» sõnas ta hellalt. «Käitu väärikalt! Kuula õpetaja sõna!»

«Muidugi, emm!»

«Et mind enam kooli ei kutsutaks! Kuuled!»

«Jah, ema!»

«Ära tiri tüdrukuid patsidest, ära näita Emeltše-eidele keelt!» hakkas Otšii naerma ja ema jäljendades ähvardas Romkat sõrmega.

Nastasja embas poissi ja sasis ta sõnakuulmatult turritavaid juukseid.

«Oled mul suureks kasvanud! . . . Juba pioneer . . . Küll see aeg ikka lendab . . .»

«Emm, aga pärast astun ka komsomoli!» ütles Romka oma kõrgelaubalist pead ema käe alt vabastades. «Ja õpin lenduriks. Hakkan nagu Pokrõškin Saksa lennukeid alla tulistama. Püüan taevas «messeri» kinni ja siis kuulipildujast «ta-ta-ta-ta . . .» Fašist lööb suitsema ja põrutab põörisena alla . . .»

«Jumal hoidku, selleks ajaks on sõjal lõpp!» sõnas ema nukralt.

Romka vaatas talle silma ja küsis vaikselt:

«Kas isalt ei ole kirja?»

«Veel ei ole,» vastas Otšii.

«Kirjutan talle juba homme! Jutustan, kuidas mind pioneeriks vastu võeti.»

«Kirjuta tingimata!» kinnitas ema tema kõrvale laua taha istudes.

«Ja ära unusta lisamast, et ta vastusega kiirustaks. Kus ta ka ei viibiks, mis temaga ka poleks juhtunud — las kirjutab kohe! . . . Ütle, et ei jaksa enam kauem oodata . . .»

Romanile jäi kogu eluks meelde see külm oktoobripühade eelõhtu. Ja mitte ainult sellepärast, et ta pioneeriks vastu võeti, et ta tõotas olla ustav kodumaale ja oma seltsimeestele . . . Mitte vähem mõju avaldas talle ka film «Lenin Oktoobris», mida ta õhtul klubis nägi. Kui saalis kustus valgus ja ekraanile ilmus Lenin, tundis Roman kohemaid ta ära ja viibis sellest hetkest peale kogu aeg tema kõrval. Poiss ei saanud küll paljustki aru, kuid talle sai igaveseks lähedaseks Iljitš oma tarkade pilukil silmadega, lapseliku kärmusega, kord nakatavalt naerev, kord vihane. Ema kõrval pingil istudes jälgis ta Lenini iga liigutust. Ja Roman nägi ning mõistis, et Lenin armastas palavalt lihtsaid inimesi ning elas nende heaks. Ja veel mõistis Roman, kui raske oli Leninil, tema revolutsionääridest seltsimeestel, töölistel ja soldatitel revolutsiooni teha, rikastelt võim ära võtta.

Kogu tee koduni mõtles Roman filmist, ja kui ta juba voodis lamas, küsis ta äkki emalt:

«Emm, kas tead, kes on Lenini sarnane?»

«Kes siis?» küsis ema tema kohale kummardudes ja ta patja kohendades.

«Onu Ilja!»

«Missugune onu Ilja?»

«Noh, külanõukogu esimees, seltsimees Mikai.»

«Mille poolest ta siis Lenini sarnane on?» küsis ema järele mõeldes.

«Ta kannab nagu Leningi sonimütsi ja räägib samuti kiiresti, aga kui kuulab kedagi, siis kallutab ka pea viltu.»

«Noh, see pole just suur sarnasus,» naeratas ema.

«Ja veel, onu Ilja on hea. Kui ta mind kohtab, küsib alati, kuidas mul koolis läheb, mida isa kirjutab, pärib ikka sinu tervise järele . . .»

«Nojah, eks sul ole õigus küll: meie esimees on tõesti Lenini moodi.»

Nastasja tõstis üle voodiääre rippuva teki üles ja lisas: «Mikai peabki selline olema!»

«Miks ta peabki selline olema?» ei taibanud Roman.

«Sellepärast, et ta on bolševik. Aga kõik bolševikud peavad Lenini moodi olema: nad peavad inimestele soojust ja armastust tooma. Onu Iljal, näe, on hing vaevalt sees, tal on tiisikus, aga tema muretseb aina teiste pärast . . . Noh, maga, maga, pojake, aeg on juba hiline . . .»

Nastasja suudles Romkat ja kustutas tule.

Romka vähkres veel kaua aega, aga kui uinus, nägi kummalist und.

Ta nagu istuks toas pingil ja vestaks taskunoaga mõõka. Korraga kuuleb eeskojas hääli. Uks avaneb ja sisse astub isa, aga tema järel — Lenin. Isa on nahkjopis, küljel ripub nagaan.

«Isa!» hüüab Romka ja hüppab pingilt püsti.

Isa kõditab oma habemetüükais lõuaga Romka põski, aga Lenin torkab käe mantli taskusse ja vaatab neid naerdes.

«Kas see ongi Romka, seltsimees Pavel?» küsib Lenin.

«Suureks sirgunud, võrukael, ei tunne äragi!»

«Saame siis tuttavaks, Roman!» sõnab Lenin kätt ulatades. Romka surub tugevasti Lenini kätt ja ütleb:

«Ma tunnen teid, seltsimees Lenin. Isegi väga hästi tunnen! Teid tunnevad kõik meie küla poisid.»

«Kas tõesti kõik poisid?» naeratab Lenin. «Mis seal's ikka, meeldiv kuulda, väga meeldiv!» patsutab ta Romkat õlale, astub siis ahju juurde ja paneb peopesad selle vastu.

«Kus ema on, pojake?» küsib isa. «Kus meie Otšii on?»

«Peksavad rehalas vilja,» vastab Roman. «Ma jooksen kohe . . .»

«Oota!» peatab teda isa. «Meil pole aega. Tulime sulle järele.»

Romka tunneb, kuidas rõõmulaine tõuseb päris kurku. Ta tahab midagi öelda, kuid ei suuda.

«Jaa, jaa, meil on väga kiire!» Lenin võtab vestitaskust kella, vaatab seda ja peidab selle kohe ära. «Ruttame rindele, et anda fašistidele pealöök. Sina, Roman pead meid aitama! . . .»

«Ma olen valmis! Alati valmis, seltsimees Lenin!» Roman tõstab käe pea kohale.

«Sea end ruttu teele!» lausub isa ja läheb koos Leniniga tarest välja.

Romka tõmbab palitu selga. Kus on müts? Ta sebib ringi ja otsib kogu toa läbi, kuid ei leia. Kui ta selle lõpuks kirstu tagant üles leiab ja tänavale jookseb, ei ole isa ega Leninit enam kuskil näha.

«Isa! Seltsimees Lenin!» karjub Romka hääletult ja ärkab.

Seinal tiksus kumedalt kell. Aknas sirasid eredad külmad tähed. Nuuksatades, meelehärmist otse nutu äärel, keeras Romka teise külje.

KAHEKSAS PEATÜKK

Selges taevas küpsetas juulipäike juba hommikust peale. Põllu kohal hüllis helesinine terendus. Keskpäevaks muutus leitsak väljakannatamatuks. Hõõguvas taevas katkestasid lõokesed oma laulu. Nastasja ja tema naabrinaine Marja põimasid küla lähedal mäenõlvakul rukist. All jõe ääres valendasid teiste naiste rätikud ja linased pluusid. Kõrge rukis seisis nagu tihe sein. Naiste käed haarasid osavalt viljakõrsi, kallutasid neid pisut ja ühe ropsuga lõid sirbiga läbi. Neli-viis kaenlatäit ja vihk oli valmis. Naiste selja taha jäid maha kollastest, rasketest viljavihkudest hakid.

Marja sirutas korraks selga, võttis peast rätiku ja pühkis sellega higist leemendavat tumedakulmulist nägu.

«Sinuga, naaber, ei jõua ju sammu pidada!» naeratas ta. «Oleksid nagu, sirp käes, sündinudki.»

«Kas nüüd just sündinud . . .» ütles Nastasja, «aga ema kadunuke pistis mulle sirbi pihku juba siis, kui olin kolmeteistkümnene. Nii olengi terve oma elu sirbiga kõndinud. Ja nüüd ei saa seda enam hoopiski käest panna: pole ju kedagi, kes leivavilja koristaks. Kogu lootus on meie, naiste peal. Vahel tundub, et jõud ütleb üles, süda jääb seisma, aga ei, ikka lähed põllule. Mõtled: olgu või ühe paljaku võrra rohkem, aga sinu vihk kulub marjaks. Kes siis veel kui mitte meie peaks toitma meie mehi, meie sõdureid? . . .»

«Juba neljas suvi, aga sõja lõppu pole näha,» ohkas selle peale Marja.

«Nüüd ehk varsti lõpeb,» lausus Nastasja vihule sidet keerutades. «Räägitakse, sakslane olla meie maalt juba välja aetud. Raadiostki kuuled ikka rohkem võõraste linnade nimesid. Iga päev mõni vabastatakse . . .»

Mõnda aega lõigati vaikides. Oli kuulda üksnes rukkipeade sahinat ja seda lühikest, teravat heli, mida tekitab sirp kõrsi läbi lõigates.

«Ega sa Pavelilt teateid ole saanud?» küsis Marja.

«Ei ole, Marja,» vastas Nastasja ja ta hääl värises. «Varsti saab juba aasta, kui vaikib . . .»

«Minu Petja ei kirjuta ka juba kolmandat kuud. Viimases kirjas kirjutas: «Maša, ma lähen ülesannet täitma. Suudle lapsi . . .» Läks ja kadus!» Marja nuuksatas tasa ja nuuskas põlle sisse. «Oh, mure-murekest, naiste häda ja viletsust! Paistab, et ta on oma elu andnud, jätnud minu väikeste lastega üksi . . .»

Väsinult kohendas Nastasja rätiku alt väljatulnud juuksesalku ja ütles mõtlikult:

«Ära sa, Marja, ikka nii ruttu veel meest mata! Enneaegu . . .»

«Olen omadega täitsa läbi . . . Peaaegu igal ööl näen teda unes. Nagu saadaks mind peolt koju. Läheme alati mööda üht ja sama teed, kalmistust mööda. Aga öö on kuupaistene ja vaikne . . . See ei tähenda head!»

«Kellena su Pjotr teenis?» küsis Nastasja peoga rukist haarates.

«Algul oli lihtsõdur, pärast sai seersandiks.»

«Mõtlesin, et missugusesse väeossa ta määrati?»

«Luuraja oli. Kui ta pärast haavatasaamist lühikeseks ajaks puhkusele sõitis, rääkis, et olla üheksa saksa «keelt» püüdnud. Kolme ordeniga on autasustatud.»

«Etskae, kui julge teine!» imestas Nastasja.

Marja sidus vihku ja nuuksatas jälle:

«Rohkem veel! Kui ta end hoidnud oleks, elaks ehk . . . Aga tema püüdis alati esimesena püsti karata. Kõik on talle käkitegu! Näe, jutustas, et olla turmtule all, prožektorite valgusel, sakslaste ohvitseri minema tassinud. Oli ta kinni sidunud, tropi suhu surunud ja muudkui lohistanud . . .»

Marja jäi vait, ohkas ja lõpetas siis kibedalt:

«Noh, eks või arvata, et komistas kuskil ja murdis oma kaela.»

«Mis sa korrutad üht ja sedasama: «komistas», «murdis kaela»,» noomis Nastasja pahaselt.

«Kuhu ta siis kadus? Kui oleks elus, küllap oleks endast mulle ka teatanud. On nagu vits vette kadunud . . .»

«Ta ju kirjutas sulle: «Lähen ülesannet täitma.» Aga ülesandeid on mitmesuguseid.»

«Mis, kas ta siis kolm kuud on ülesannet täitmas?»

«Ollakse kauemgi. Ütlesin ju sulle, rumalukesele, et ülesandeid on mitmesuguseid.»

«Ta oleks mulle sellest kirjutanud, kas või mõista andnud,» lausus Marja mõtlikult.

«Seersant ei ole kindral. Tema eest hoitakse mõndagi saladuses. Jumal annab, Pjotr tuleb tagasi ja jutustab sulle kõigest: kuhu ja milleks teda saadeti.»

Viimased sõnad ütles Nastasja sellise veendumusega, nagu oleks ta ise saatnud Pjotri lahinguülesannet täitma ja teab, kus ta praegu viibib.

«Annaks jumal, et su sõnad täide läheksid!» kostis Marja ja aitas Nastasjal vihke hakki seada. «Elame ju kõik ainsa lootusega. Pjotr pole juba poolteist

aastat kodus olnud. Hakkan teda vist isegi nagu unustama. Mõnikord püüan meeleheitlikult ta nägu meenutada, kuid ei suuda. Näen vaid ta ülemeelikuid silmi.»

«Aga mina näen enda oma ikka sagedamini tares . . .» naeratas Nastasja. «Istub pingil, tossutab tubakat, tihedad kulmud kortsus, ja vaatab mind hella pilguga. Ah, issand, kus ta küll praegu on? Võib-olla on vangi langenud? Võib-olla on haavatuna heade inimeste juures peidus? Otšii luges ajalehest seesugusest juhtumist . . .»

Nende selja taga hakkas kostma vankrikolinat. Naised pöördusid vaatama.

«Näikse sinu Romka olevat,» arvas Marja kätt päikesevarjuks tõstes ja lähenevat vankrit silmitsedes.

«Roman jah,» noogutas Nastasja, kohendas rätikut ja läks tulijale vastu.

Poiss andis Nastasjale kompsu, ütles midagi, ja ise vankril püsti seistes, pööras oma kirju hobuse ringi. Ta vilistas uljalt ja keerutas pea kohal ohje. Hobune tõmbas järsku ja hakkas mööda kõrrepõldu tee poole sörkima.

«Tõi lõunaoote,» ütles Nastasja tagasi tulles. «Ise sõitis vihke vedama.»

Marja vaatas kõhnukesele, vööni paljale poisikesele järele.

«Sul on osav poiss,» kiitis ta siis vaimustunult. «Ennäe, kui uljalt ta hobust juhib! Ei anna täismehele alla!»

«Kärme,» nõustus Nastasja kiidusõnadest rahulolevana. «Kogu tänavuse suve vehib tööd teha. Ta on minu tööraamatu peale juba viiskümmend normipäeva kirja pannud. Ise alles kaheteistkümnene. Peaks veel niisama ringi jooksma, jões suplema. Aga tema on koos täiskasvanutega rakkes.»

«Jah, see sõda on lasteltki nende rõõmud röövinud,» ohkas Marja ja asus jälle vilja lõikama.

Lõunavaheajaks istusid nad rukkihaki varju puhkama. Nastasja laotas rätiku maha, pani sellele kartulid, värsked kurgid, sibula. Marja võttis haki varjust puunõu ja valas kruusidesse petti. Naised jõid mõnuga jahedat jooki ja hakkasid sööma. Nastasja sõi isutult. Ta tundis suurt väsimust, selg valutas, süda oli paha ja pakitsev valu rinnas ei lakanud hetkekski. Joonud veel petti, toetas ta selja vastu vihke. Rukkiõlgede lõhn, viljapeade kuiv sahin, ritsikate katkematu siristamine tõid talle kergendust. Ta sulges silmad.

«Tuku, tuku, kullake!» sõnas Marja. «Ma jooksen korraks naiste juurde jõe äärde. Ehk kuulen mingit uudist.»

Nastasja kuulis, kuidas sammud kergelt sahisedes mööda kõrrepõldu eemaldusid. Ritsikas hüppas põsele. Silmi avamata raputas Nastasja pead. Ritsikas hüppas ära ja hakkas kuskil päris lähedal saagima. «Ena, kuis püüab,» naeratas Nastasja. «Meelita aga meelita homseks selget ilma, et jõuaksime rukki ära koristada!»

Teda äratas Marja erutatud hääl:

«Nastja, kullake, ärka! Vaata, mis ma tõin!»

Nastasja avas silmad ja nägi Marja käes sinist ümbrikku.

«Naiste juures oli postiljon käinud,» ütles Marja ikka veel erutatult, «käskinud selle sulle üle anda.»

Nastasja kargas tuulekiirul üles.

«Issake, see on vist Pavelilt?» küsis ta väriseva, äkitselt nõrgaks jäänud häälega.

«Kas temalt on mingi teade? Sa loe, loe rutem!» kiirustas Marja ja andis kirja kätte.

Nastasja veeris suurivaevu oma nime, mis oli kirjutatud ümbrikule võõra, väga viltuse käekirjaga. Sõnakuulmatute sõrmedega avas ta ümbriku, krabistas plinki paberilehte, mille keskele olid masinal tipitud mõned read. Paberileht ta käes värises. Nastasja muljus seda sõrmedega ja tõi päris silmade juurde.

«Lugupeetud Nastasja Danilovna,» luges ta aeglaselt, «teatame Teile, et Teie mees, Pavel Gavrilovitš Isibajev, langes kangelasena võitluses saksa fašistlike röövvallutajatega . . .»

Veel tugevamini värisema hakanud käsi langes alla.

«Surmateate saatsid!» sosistas Marja läbi pisarate.

«Surmateate,» kordas Nastasja samuti sosinal ja vaatas pärani, kuid mitte midagi nägevate silmadega kaugusesse.

Äkitselt läbis ta rinda terav, torkiv valu, meelekohtades hakkas peksma. Nastasja surus käe vastu külge ja astus kõikudes mõned sammud mööda kõrrepõldu. Talle tundus, nagu langeksid rukkivihud talle peale. Et mitte kukkuda, kummardus ta ettepoole. Sel hetkel vajus talle peale midagi musta ja rasket ning teadvust kaotades kukkus ta vasakut õlga kohmakalt enda alla käänates näoga maha. Teateleht libises käest ning kukkus ta kõrvale kõrtele. Ehmatusest toibudes sööstis Marja tema juurde. Näinud ta surnukahvatut nägu, haaras haki varjust veenõu ja hakkas lamajale vett pähe valama. Kui Nastasja teadvusele tuli, aitas Marja ta haki varju.

«Mis sa nüüd sedasi, kullake . . . ei tohi nii . . . mõtle lastele,» rääkis ta nuuksudes ja Nastasja pea alla vihke pannes. «Ma jooksen kohe brigadiri juurde . . . viime su haiglasse . . .»

«Ära mine kuhugi!» avas Nastasja silmad. «Laman pisut ja jumal annab . . .»

«Kuidas siis nii, et ära mine . . . Sul pole ju inimese nägugi peas! Issake, ehmatasid mu peaaegu surnuks!»

«Mind ei saa enam keegi aidata, Marja!»

«Selleks ju arstid ongi, et aidata!» ei saanud Marja temast aru. «Lama, tuvike, lama aga rahulikult. Ma tulen silmapilk tagasi.»

Nastasja võttis tal käest kinni.

«Minu haiguse vastu ei ole rohtu, Marjake,» ütles ta nukralt. «Ei ole veel leiutatud . . .»

«Nutaksid pisut, Nastja,» nuuksatas Marja. «Ehk on siis kergem . . .»

«Hiljem nutan, hiljem . . . Küll ma jõuan veel . . .»
«Oh, mure-murekest, naiste häda ja viletsust!»
«Oota, Marja!» Nastasja pigistas sõbratari kätt. «Vaata, et sa surmateatest kellelegi ei piiksata! Kuuled? Et Otšii ja Roman midagi teada ei saaks! Näe, räägitakse, et Nužjalis saadeti ka ühele sõdurinaisele surmateade, aga kuu aja pärast ilmus mees välja. Ta olnud piiramisrõngas ja raskelt haavatuna heade inimeste juures peidus. Juhtub ka niiviisi . . . Kuuled, ära minu murest räägi!»
«Ära muretse,» lubas Marja. «Ennem hammustan endal keele otsast, kui kellelegi sõnakese poetan!»
Kui Nastasjal parem hakkas, saatis Marja ta teeni. Nastasja hakkas kookas ja peapööritusest kergelt kõikudes aeglaselt küla poole astuma. Kodus langes ta voodile, ja surunud näo patja, hakkas kibedalt, lohutamatult nutma.

ÜHEKSAS PEATÜKK

Raiepaku ees kükitades ja lühikeste tugevate löökidega kaseoksi raiudes mõtles Romka jälle ja jälle emast. Viimastel päevadel oli ema kõvasti muutunud: ta oli kõhnaks jäänud, sügavale auku vajunud silmade vaade oli nukker ja murelik. Sügise tulekuga oli halvenenud ka tervis. Kui morn taevas rippus madalal küla kohal ja sadas aeglast, pikalevenivat vihma, piinas ema lämbumistunne, tugevnes valu rinnus. Pärast tööpäeva jätkus tal jõudu vaid niipalju, et voodisse minna. Otšii ja Romka püüdsid ema rasketest kodustest töödest vabastada. Tulnud koolist, lõhkus Romka puid, tõi kaevust vett, hoolitses loomade eest. Otšii küttis ahju, valmistas lõunat, õhtul, pärast laudatööd, koristas kambreid. Romka oli valmis kaks korda rohkem töötama, et aga ema terveks saaks, et ta näole ilmuks jälle heasüdamlik naeratus.
Täna sai ta algebras viie ja tahtis sellega ema rõõmustada. Romka avas vaikselt tareukse, tuli kikivarvul vaheseina taha ja vaatas kambrisse. Ema oli kummargil avatud kirstu ees ja sorteeris aeglaselt asju. Ta võttis välja isa pruuni pintsaku, käänas selle lahti, vangutas mõtlikult pead ning äkki, surunud näo sellesse, hakkas hääletult nutma. Ta kühmutõmbunud õlad vappusid.
Romkal tõmbus süda kokku.
«Ema, mis sul on? Miks sa nutad?» küsis ta ema juurde astudes.
Ema võpatas ja pöördus kiiresti ümber.
«See oled sina, Roman,» ütles ta hämmeldunult.
«Miks sa nutad, ema?» küsis Romka uuesti.
«Isa tuli meelde,» ohkas ema. «Selle pintsaku ostsime koos . . . just

vahetult enne sõda. Ta ei tahtnud kuidagi osta, kuid mina käisin peale. See istus tema seljas imehästi . . .» Ema silus kortsunud kraed ja lisas mõtlikult: «Tuleb vist sinu jaoks ümber teha . . . Oled juba suureks kasvanud.»

Romka vaatas emale imestunult otsa.

«Miks ümber teha? Isa tuleb tagasi ja paneb ise selle selga.»

«Ah . . . jaa, jaa,» ütles ema segaduses ja pöördus ära, «mis ma räägin . . . mis ma ometi räägin!»

Romka mõistis, et ema on haige, täiesti muserdatud sellest, et isa ei kirjuta. Ka tema, Romka, on talle kaks kirja saatnud, kuid neilegi pole mingit vastust tulnud. «Oh, oleksin ma võlur!» mõtles Romka, kui ta valmisraiutud hagu õues räästaalusesse ladus. «Istuksin lennukisse ja lendaksin üle mägede ja metsade sinna, kus käib sõda. Isa sõdib arvatavasti kuskil metsas, peksab fašiste koos partisanidega. Otsiksin nende rühma üles ja maanduksin lagendikule. Küll isa siis rõõmustaks! Rühmakomandör laseks ta muidugi päevaks vabaks ja me lendaksime koju ema juurde. Ja ema saaks paugupealt terveks . . .»

Õhtul, kui Romka õppis, nägi ta aknast, kuidas naabermaja juurde jäi seisma pika reisivankri ette rakendatud hobune.

Kuidagi kohmakalt ronis vankrist välja keegi ilma paguniteta sinelis sõdur. Ta oli seljakott seljas ja kepp käes.

Romka hüppas sedamaid laua tagant püsti ja pühkis särgikäisega udust akent.

«Ema, vaata, üks sõdur!» kutsus ta ema, kes istus pingil ja kudus sokki.

Nastasja tuli kiiresti akna juurde ja lõi käsi kokku.

«Issake, ega ometi Pjotr! No muidugi tema!» naeratas Nastasja ja surus näo päris vastu klaasi. «Peaaegu pool aastat ei olnud temast mingit teadet. Marja, jah, eks Marja ole nüüd õnnelik! Nagu päike hakkaks majas taas paistma . . .»

Sõdur jättis küüdimehega hüvasti ja astus tugevasti longates, kepi najal maja poole ning kadus värava taha.

«Näib, et on jalast haavatud,» ütles Romka.

«Küll ta kodus terveks saab!» sõnas ema erutatult. «Peaasi, et elusana tagasi tuli. Marja on õnneseen!»

Kogu õhtu läbi oli Nastasjal hea tuju. Vardad ta sõrmede vahel liikusid vilkalt ning muudkui aina rääkis Pjotrist ja oma Marjast. Romka kuulas ja rõõmustas nagu emagi tädi Marja pärast, aga, kui magama heitis, mõtles endamisi: «Homme lähen onu Pjotri juurde. Võib-olla teab ta midagi isast. Võib-olla sõdisid koos või ehk kohtusid rindel . . .»

Teisel päeval läks poiss otse koolist Kazanovite poole. Eeskojas õlgmatil jalgu pühkides kuulis ta laulu. See kostis tarest. Vasaralöökide taktis laulis mehehääl:

«Kuni nooruk sealt udude tagant silmata võis,
neiu akent veel valgustas tuli kui puhkenud õis.»

Argusest võitu saanud, koputas Romka uksele. Laul katkes.

«Kes seal on? Tule aga julgesti sisse!» kõlas ukse tagant.

Romka astus üle läve, jäi seisma ja tammus kohmetult jalalt jalale. Onu Pjotr, kelle sõduripluusil särasid ordenid ja medalid, istus ahju juures pingil. Käes oli tal lapse saabas. Tema ees taburetil olid haamer, nöörikera ja naelakarp.

«Tere, onu Pjotr!» naeratas Romka.

«Tervist, naaber!» ulatas sõdur talle käe. «Astu edasi, astu edasi, ole külaline!»

Romka istus tema vastu pingile ja tahtis kombekohaselt küsida, kas sõduri kodutee oli pikk ja kuidas ta end praegu tunneb, kui korraga sattus ta pilk onu Pjotri jalgadele. Romka hakkas pingil nihelema ja vaatas ehmunult naabri ümmargust, ruugevuntsilist nägu, siis aga jälle ta jalgu. Onu Pjotril ei olnudki jalgu, õigemini ei olnud pöidasid . . .

«Mis sa vaatad, vennas?» naeris sõdur. «Sõda hammustas mul jalad otsast, tegi terve verssoki võrra lühemaks.»

«Aga kuidas te siis eile koju tulite?» küsis Romka segaduses. «Näis, et . . . ikka jalgadel?»

Onu Pjotr hakkas veel rohkem naerma ja viipas peaga nurga poole.

«Näe, seal nad puhkavad. Minul, vennas on kroonu jalad, kutsutakse proteesideks.»

Alles nüüd märkas Romka onu Pjotri «kroonujalgu». Nende metallosad helkisid ja nad meenutasid kuidagi rohmakat raudrüüd.

«On vist rasked?» küsis poiss neist pilku kiiresti ära pöörates.

Onu Pjotr asetas saapa «külmkingsepale» ning lõi naela osavalt talla sisse.

«Alguses tundusid rasketena, otsekui oleksid raudpommid jalgade küljes. Nüüd pole vigagi, olen harjunud.» Ta lõi veel ühe naela saapatalda ja lisas lõbusalt: «Oota ainult, küllap ma veel tantsingi sinu pulmas!»

«Kas tõesti saab nendega ka tantsida?» imestas Romka.

«Kõike saab, kui tahad,» vastas onu Pjotr ikka sama lõbusalt. «Võin öelda, vennas, et mul vedas: viis kompad altpoolt põlvi. See polegi kõige hullem!»

«Mis siin head on?» mõtles Romka endamisi.

Kontsaplekki tasandades jätkas onu Pjotr:

«Minu Marja valab pisaraid kui pangest. Aga mina ei halise. Soojendan end nädalakese ahjul ja lähen meie esimehe juurde traktorit küsima. Enne sõda õppisin selle töö ära!»

«Traktor on katki, seisab sepikoja juures,» ütles Romka.

«Pole viga, remondime ära! Kas aitad mind?»

«Aitan! Muidugi aitan!» noogutas Romka rõõmsalt.

Talle meeldis, et onu Pjotr, ise vapper luuraja, räägib temaga nagu täiskasvanuga. Leidnud sobiva momendi, küsis Romka sõdurilt:

«Onu Petja, ega te mu isa seal rindel kohanud?»

Pjotr vaatas mõtlikult poissi ja trummeldas sõrmedega saapatallal. Marja oli talle juba rääkinud Isibajevi pere hirmsast murest.

«Ei, ei kohanud,» süngestus mees. «Rinne on ju tuhandeid versti pikk. Seal pole lihtne kokku saada . . .»

Mõlemad olid tükk aega vait.

«Ema on murest murtud,» lausus lõpuks Romka. «Ei leia kuskil rahu, on halliks läinud . . .»

«Teadagi,» noogutas onu Pjotr nõusolevalt ja vaatas teist saabast.

Äkki tuli Romkal hea mõte:

«Onu Petja,» elavnes ta, «aga teie öelge emale, et kohtasite isa!»

«Kuidas kohtasin?» ei taibanud Pjotr.

«Noh, valetage talle! Et ta rahuneks, et ta süda ei valutaks!»

Sõdur pani saapa taburetile ja hõõrus pihuga habetunud põske.

«Ah, sedaviisi . . . Sa siis arvad, et jääb uskuma?»

«Jääb küll! Ta ootab iga päev kirja!»

«Niisuguseid asju on vilets valetada,» hõõrus onu Pjotr jälle põske.

Romka pea vajus norgu.

«Emal on halb,» sõnas ta tasa. «Ta on täiesti otsa jäänud.»

«Noh, olgu peale, mis siis ikka . . .» nõustus onu Pjotr. «Ma mõtlen midagi välja. Valetada, vennas, pole keeruline . . .»

Romka vaatas sõjamehele tänulikult otsa.

«Kas võib, ma saadan ema juba täna siia?»

«Saada! Ütle, et tähtsa asja pärast.»

«M-mhh.»

Romka tõusis. Jälle peatus ta pilk proteesidel. Romka astus sõduri juurde ja ütles õhinal:

«Onu Petja, kui midagi vaja, ma tulen kohe! Öelge ainult! Eks?»

«Aitäh hea sõna eest, Roman,» naeratas naaber ja ulatas hüvastijätuks käe.

Samal õhtul saatis Romka oma ema Pjotr Kazanovi juurde. Ema tuli tagasi alles kahe tunni pärast. Vaikides riputas ta pihtkasuka ja rätiku nagisse, astus Romani juurde, kes luges laua taga raamatut, ning libistas vaikides käega üle poisi juuste.

«Emm, miks onu Petja sind kutsus?» küsis Romka erutust maha surudes.

Ema pani käe poisi õlale ja ütles tasa:

«Tead ju isegi.»

«Mida ma tean?» kehitas Romka õlgu. «Ma ei tea midagi!»

«Ah, pojake, pojake!» ohkas ema. «Pjotr jutustas nii soravalt, kuidas ta mingis linnas kohtas pärast üht lahingut meie isa, kuidas nad kohtumisrõõmust jõid ja pool tubakapusarat ära suitsetasid. Uskusin sedagi, et isa

olevat talle öelnud, nagu ei kirjutaks ta koju sellepärast, et nende väeosa on salajane, ta ei tohtivat kirjutada . . . Aga siis rääkis ta ennast sisse . . .»

«Kuidas, rääkis sisse?» ei uskunud Romka.

«Lihtsalt, rääkis end sisse!» ütles ema nukralt. «Ta ei saanud ju augustis isa näha! Sel ajal oli Pjotr raskelt haavatuna partisanide juures. Nad olid kaaslasega luurel olnud, too saanud surma, aga Pjotri korjanud partisanid üles ja põetanud endi juures terveks. Pjotr on hea südamega inimene, ikka sama rõõmsameelne nagu varem. Võttis söögi alla klaasikese ega märganudki, kuidas kõigest pajatas . . .»

Ema käsi võpatas ja libises poja õlalt alla.

«Oh, onu Pjotr, onu Pjotr,» mõtles Romka meelehärmiga. «Kuidas sa ometi nii . . .»

Nastasja läks kirstu juurde. Poega vaadates kõhkles ta hetke, siis aga tõstis otsustavalt kirstukaane üles ja võttis kirstust isa uue pintsaku välja.

«Mida ta nüüd teeb?» mõtles Romka ärevalt.

Käänanud pintsaku hõlmad lahti, tuli ta poja juurde ja võttis pintsaku taskust kokkumurtud ümbriku ning pani selle poisi ette lauale.

«Loe, pojake? Milleks teineteist petta?» lausus ema.

Romkat haaras veelgi suurem ärevus.

«Mis see on?» küsis ta ja kartis millegipärast ümbrikku võtta.

«Loe!» käskis Nastasja vaikselt, ja silunud ümbriku sirgeks, võttis sellest välja mehe surmateate.

Sõnad «. . . Pavel Gavrilovitš Isibajev langes kangelasena . . .» lausa põletasid Romani. Kuum laine valgus silmadesse ja need muutusid uduseks. Roman kummardus alla, et varjata silmi tulnud pisaraid.

«Sain selle teate juba ammu,» nuuksatas ema. «Ei suuda! Ei jaksa kauem teie eest varjata . . .»

Roman tõusis. Ta oli kahvatu, kulmud kortsus, ema otsa vaatamata lükkas ta teate laua äärele ja väljus toast. Minuti pärast kõlasid õuel kirvelöögid.

«Ta on juba päris suur,» mõtles Nastasja. «Püüab meeste kombel murest üle saada . . .»

Ema võttis nagist palitu ja mütsi ning läks õue.

KÜMNES PEATÜKK

Möödus viis sõjajärgset aastat. Isibajevite peres muutus selle aja jooksul paljugi. Otšii abiellus omaküla poisiga. Tal oli juba kaks mudilast. Romanist oli sirgunud ilus pikk noormees. Tema piklik, kõrgelaubaline nägu järsult kaardunud kulmudega, mille alt vaatasid elavad, läbitungivad silmad, väljendas tugevat iseloomu ja enesekindlust. Pärast seitsmendat klassi lõpetas

ta mehhanisaatorite kooli ja töötas nüüd juba teist aastat kolhoosis. Ta teenis hästi ja nõudis, et ema jääks mõneks ajaks töölt ära ning parandaks oma tervist. Kuid Nastasja tervis ei paranenud. Teda ei suutnud aidata isegi kuulus professor, kelle juurde linna Otšii ta eelmisel suvel viis.

Sel aastal oli kevad pikk ja vihmane. Ilm selgines alles mai keskel, ja kündjad, püüdes kaotatud aega tasa teha, töötasid ööd ja päevad.

Roman juhtis traktori kahe hõbepaju alla, mille oksad laotusid valkja udulinikuga kaetud jõe kohale, ja lülitas mootori välja. Hommik oli alles tulekul. Päikesekiired puudutasid hõbepajuoksi ja valgustasid õrnu hiirekõrvu. Okstel kiikuvad künnivaresed kädistasid millestki kärarikkalt ja agaralt. Roman ronis kabiinist välja ja hüppas maha. Maa vetrus pehmelt tema jalge all. Ta kõrvad kumisesid veel mootori monotoonsest mürast. Et kangeks jäänud jalgu sirutada, kõndis Roman ümber traktori ja vaatas tähelepanelikult selle linte ning atru. Poriga kinnimätsitud remmelgaraagu adra vahelt välja tirides kuulis ta kauget mootorrattapõrinat. Noormees vaatas piki jõge alla ja siis kellale. Puudus seitse minutit viiest.

«Brigadir on täpne nagu alati,» muigas Roman.

Jõeäärset rada mööda lähenes kiiresti Pjotr Kazanov. Jätnud mootorratta hõbepaju alla, tuli Pjotr ettevaatlikult üle vaomätaste astudes Romani juurde. Teretas ja küsis lõbusalt:

«Noh, kuis on, džigitt, kas jalad ikka kannavad veel?»

«Kannavad, Kuzmitš!» Roman võttis talle ulatatud portsigarist sigareti.

«Pilt autahvlile on valmis, naaber!» osutas brigadir küntud põllule. «Heitsin silma peale: oled peaaegu kaks normi kündnud.»

«Öö oli ju pikk ja täiskuu kõrgel taevas. Mis siis siin muud teha kui künda!» vastas Roman kiidusõnadele naljaga.

Brigadir patsutas käega veel jahtumata traktoriradiaatorit, millel ilutsesid tähed ЧТЗ.

«Kuidas vanasarvik end ülal pidas?» küsis ta.

«Normaalselt.»

«Kas sa mäletad veel, kuidas me selle polthaaval kokku lappisime?»

«Mäletan, Kuzmitš.»

«Küll sai selle hulkuri tagavaraosade pärast MTJ-i direktoriga riieldud!» meenutas Pjotr ja pühkis jopi käisega tolmuseid laternaid.

«Ja kui palju kordi ma koolitundidest jalga lasksin, kui remont käis,» naeratas Roman.

«Meie brigaadi kuuest traktorist on see vanake mulle kõikidest kõige kallim,» ütles Pjotr, «sest olen sellesse kogu oma hinge pannud.»

Nad lõpetasid oma sigaretid. Pjotr Kuzmitž istus traktori rooli taha, et kündi jätkata.

Pesnud end jões, hakkas Roman mööda jõekallast küla poole astuma.

Päike oli tõusnud juba üle kaldaäärsete puude latvade ja libistas nüüd oma längus kiirtega mööda kündi, mis laius Romanist paremal. Maa häilis rammusalt ja hingas vaevunähtavat auru. Roman jäi seisma ja vaatles omaküntud põldu. See laius kaugele, kuni horisondil sinetava metsatukani ning näis ääretu suur.

«Noh, kuripatt, on vast maalahmakas ümber keeratud!» mõtles ta uhkustundega. Taltsutamatus rõõmutuhinas haaras Roman mullakamaka ja heitis selle lähedal asjalikult nokkiva künnivarese suunas. Kui ehmunult kõrvalehüpanud lind madalalt künni kohal lendas, vilistas Roman ja vehkis soniga talle järele. Sel varasel hommikutunnil kodu poole astudes täitis Romani hinge suur rõõm, rõõm, mida tunneb inimene, kes on oma kodumaa põllul tublisti töötanud.

Kes võis arvata, et sellest ilusast maihommikust saab Isibajevite peres koletu mure hommik.

Eeskotta astudes tundis Roman võõrast teravat lõhna. Uks oli millegipärast lahti. Sellest venis välja sinakashalli suitsu jugasid. Roman kuulis ema kuiva köha, kellegi pominat, lühikesi kähisevaid hüüdeid. Ta kiirustas tuppa. See, mida ta siin nägi, vapustas teda nii, et ta jäi seisma kui põranda külge naelutatud. Suitsuses toas vehkles nurgast nurka Emeltše. Viht käes, uhtis ta sellega nagu pöörane ise needusi pomisedes ning aeg-ajalt valjusti hüüdes:

«Kasi, kasi, kuri vaim, kao!»

Laual seisis savinõu. Sellest tõusis õhku haisva suitsu rõngaid. Nõu kohale kummardunud ema hoidis kätega rinnust kinni ja köhis kuivalt, kramplikult.

Toibudes hüppas Roman laua juurde, haaras õlgadelt vatijopi ja sulges sellega nõu. Käed rusikas, kargas ta vanaeide juurde.

«Välja!» karjus ta raevus. «Välja, sa vana nõid!»

«Ära puutu! Mis sa nüüd! Ära puutu, kotkake!» vehkis vanaeit tema ees vihaga. Roman haaras eidest kinni ja tiris ta lävele. Emeltše hüppas kiiresti uksest välja. Roman kiskus aknad lahti, viis ikka veel vingu ajava poti kööki ja läigatas kopsikutäie vett sütele, millel hõõgusid mingid juurikad. Kui ta tuppa tagasi tuli, nägi ta ema akna juures seismas ning kätega aknalauale toetumas. Ikka veel lämmatas teda köha. Ta nägu oli surnukahvatu.

«Raske on hingata,» kaebas ta vaevaliselt. «Sees põleb kõik . . .»

Roman aitas ema voodisse.

«Miks sa selle eide siia kutsusid, ema?» küsis ta kibedusega ja kattis ema tekiga.

«Solvasid Emeltšet asjata. Ta lubas minust kurja vaimu välja ajada . . . Haigusest vabastada . . . Ta ei võtnudki selle eest palju — ainult kana ja kakskümmend muna . . .»

«Mis kuri vaim?» vihastus Roman. «Mis sa ometi räägid, ema! Noh, oota sa, vana nõid, enam sa oma nina meie majja ei pista!»

«Ära vihastu, pojake! Ma olen sellest haigusest väsinud, väga väsinud . . .»

«Mis sa nüüd, ema!» ütles Roman pehmemalt. «Sa oled ju alati tugev ja tark olnud. Küll su haigus läheb mööda! Esimees lubas su kuurorti saata. Seal paraned täiesti!»

Ema naeratas, noogutas ja sulges silmad. Köha oli küll vaibunud, kuid hingata oli ikka veel raske. Ta püüdis siniseks tõmbunud huultega õhku ja hingas selle siis vilinal välja.

«Ema, on sul halb?» küsis Roman ärevalt.

Silmi avamata lausus ema vaikselt:

«Kutsu Otšii, pojake! Las tuleb kohe!»

Teised rõivad kiiresti selga tõmmanud, võttis Roman jalgratta ja sõitis lauda juurde. Ta rääkis Otšiile lühidalt, mis oli juhtunud. Õde viskas nuuksudes kitli seljast ja jooksis brigadiri juurde ennast vabaks küsima, Roman aga sõitis kolhoosi juhatusse, et sealt rajoonihaiglasse helistada.

Tunni aja pärast pidurdas kummide vilinal nende maja ees kiirabiauto . . .

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Moskva rong saabus hommikul vara. Roman kohendas tankiväe seersandi pagunitega sõduripluusi, võttis pakiriiulilt kohvri ja astus koos teiste reisijatega perroonile ning läks kiirustamata ootesaali. Kui ta oli sõiduplaanist järele uurinud, et kohalik rong väljub poolteise tunni pärast, läks ta jaama einelauda. Küllap varajase aja tõttu oli einelauas palju vabu laudu. Roman valis endale koha akna juurde leti lähedale, pani kohvri põrandale ja küsis valjusti:

«Hei, kaasmaalased, kas Nužjali ka keegi sõidab?»

Mõned istujad pöörasid pead, kuid reisikaaslaseks ei tunnistanud end keegi. Roman astus leti juurde, tellis endale kannu õlut ja paar võileiba. Täidlane mustakulmuline einelauapidaja täitis õllekannu ja naeratas mehele lahkelt.

«Noh, sõdur, kas aeg sai täis või sõidad puhkusele?»

«Aeg sai täis,» noogutas Roman.

«Kas sa Nužjalis eladki?»

«Ei, Nužjali lähedal.» Roman nimetas oma küla.

Einelauapidaja kergitas üllatunult kulme ja naeratas veel lahkemalt.

«Ah nii! Tuleb välja, et oleme ühe küla inimesed. Kes su vanemad on?»

«Kas te Isibajeveid tunnete?» vastas Roman. «Mina olen nende poeg Roman.»

Naine leti taga võpatas. Kahvel, millega ta võileibu tõstis, kukkus klirinal taldrikule. Lahke naeratus muutus haledaks ja hämmeldunud grimassiks.

«Roman? Kas tõesti Nastasja Isibajeva poeg?» küsis ta aeglaselt sõnu seades.

«Tema ise,» naeratas Roman, tundes end ebamugavalt talle täiesti võõra naise ainitise pilgu all. «Oodake, aga kes teie siis olete?» küsis ta.

Einelauapidaja sättis väriseva käega juukseid.

«Issake, milline kohtumine!» ütles ta ikka sama haleda naeratusega. «Mine laua juurde, Roman! Ma kohe. . . ma tulen kohe!»

Roman kehitas õlgu ja läks laua juurde. Ta nägi, kuidas einelauapidaja kutsus enda juurde noorukese valgepäise ettekandja ja ütles tollele midagi. Neiu vaatas sõdurit koketselt ja noogutas. Einelauapidaja pani taldrikule suupisteid, võttis viinakarahvini, kaks pitsi ja tuli Romani juurde. Naine oli ikka veel väga erutatud ning tema näol püsis see kummaline naeratus.

«Kus on alles kohtumine!» ütles ta uuesti. «Juhtub ka kõike! Mis siis ikka, Roman, joome selle kohtumise terviseks!»

«Vabandage!» naeratas Roman ja pani tema ette lükatud pitsile käe peale. «Ma ei tea, kellega ma kohtumist tähistan . . .»

«Issake, ma olen ju sinu ema!» Naine nuuksatas ja tõstis valge põlle silme ette.

«Ema?!» hämmeldus noormees. «Pidage, pidage! Kas teie olete Sofia Petrovna? . . . Sakii?»

«Jah,» nuuksatas naine uuesti.

Minut aega istusid nad vaikides. Roman läitis sigareti ja tõmbas suitsu sügavalt sisse.

«Jah, see on tõesti ebatavaline kohtumine,» ütles ta mõtlikult. «Ema kohtab juhuslikult oma poega . . .»

«Kahekümne aasta pärast!» ohkas Sakii pojale aralt otsa vaadates.

«Kahekümne aasta pärast,» ütles Roman sama mõtlikult. «Räägi mis tahad, aga niisugust asja juhtub harva. . . »

Sakii valas viina.

«Joome, pojake, et südamel oleks kergem!» lausus ta vaikselt.

«Mis siis ikka, eks joome siis, Sofia Petrovna!»

«Kojujõudmise terviseks!»

«Tänan!»

Nad lõid klaasid kokku ja jõid. Roman ei olnud eelmisest õhtust saadik midagi hamba alla saanud ja viin lõi talle pähe. Punase kala õhukesi viilakaid kahvli otsa püüdes heitis ta ikka ja jälle pilke naisele, kes end tema emaks nimetas ja keda ta nägi elus esmakordselt. Ta ei tundnud tema vastu teravat võõristust. Naise pondunud nägu, millel püsis ikka veel süüdlaslik naeratus, tekitas temas vaid haletsust. Roman jõi mõne sõõmu õlut ja vaatas emale otsa:

«Mina kujutlesin teid hoopis teistsugusena.»

«Teistsugusena?» ei taibanud Sakii. «Missugusena siis?»

Roman hakkas naerma. Ta ei tahtnud rääkida sellest, et lapsepõlves, kui tal olid kibedad päevad, mõtles ta emast ning nägi teda oma kujutluses ilusa ja heana.

«Ema rääkis, et te olite noorena väga ilus . . .» avaldas ta esimese pähe tulnud mõtte.

«Ah nii!» hakkas Sakii naerma. «No jah, ega mu endisest ilust ole küll nüüd enam midagi järel. Vaatan teinekord peeglisse ja hirm tuleb peale: mingi puupakk vahib vastu.» Ta murdis tüki saia ja küsis:

«Kuidas tädi Nastja elab?»

Roman pani kahvli taldrikule, ja võtnud portsigarist sigareti, lausus süngelt:

«Meil ei ole enam ema . . . surnud . . .»

«Kuidas. . . surnud?» hüüdis Sakii ehmunult.

«Matsime ta juba kolm aastat tagasi maha. . . »

«Issake, mis tal juhtus? Ta oli ju veel nii noor?»

«Ei olnud neljakümne üheksanegi. Võinuks küll veel elada!»

Sigaretti mudides jutustas Roman Nastasja Danilovna haigusest, sellest, kuidas Emeltše püüdis emast kurja vaimu välja ajada . . .

«See vanaeit,» ohkas Roman, «tekitas talle raske südameataki. Arst mässas neli tundi . . .»

«Missugune õnnetus!» vangutas Sakii pead. «Mis Emeltšega tehti?»

«Mis temaga ikka teha sai! Ta oli juba üle kaheksakümne vana. Võeti allkiri, et ta posimisega enam kunagi ei tegeleks . . . Viimasel ajal elas ta oma tütre juures.»

Sakii valas veel viina.

«Mälestame, pojake, tädi Nastjat!» sõnas ta. «Ta oli harukordse südamega naine. Olgu muld talle kerge!»

Nad jõid. Roman ütles kibedalt muiates:

«Enne surma palus ema, et ma teid linnas üles otsiksin. Oh, ema, ema, isegi aadressi oli Emeltše käest järele uurinud!»

Jälle kuivatas Sakii põllenurgaga pisaraid ja oleks tahtnud Romanilt küsida, miks ta siis siiani pole tema juurde sõitnud, kuid ei julgenud ja küsis hoopis:

«Aga Pavel? Kas ta tuli sõjast tagasi?»

Roman torkas koni tuhatoosi ja vajutas selle seal puruks.

«Ei, isa me ei jõudnudki ära oodata. . .»

«Ka minu mees jäi sinna,» ohkas Sakii. «Olen üksi, päris üksi. . . »

Roman silmitses kahte töölist, raudteelast, kes naaberlauas mingite katelde üle tuliselt vaidlesid, ja vaikis.

«Nastja tütar on vist juba abielus?» küsis Sakii jälle. «Kuidas ta nimi oligi?. . . Ei mäleta nagu. . .»

«Otšii,» naeratas Roman. «Ammugi. Tal on juba kolm last. Töötab kolhoosis zootehnikuna.»

Sakii silus kortsus laudlina ja küsis ettevaatlikult:

«Noh, ja kellega sina elama hakkad?»

«Enne armeesse minekut elasin üksi. Nüüd ootab mind pruut. Kohe kui saabun, paneme pulmad käima! Nii, et hüvasti, poissmehepõli!»

Viimased sõnad lausus Roman lõbusalt, kerge vallatusega.

«Kas su pruut on meie külast?»

«Pjotr Kazanovi tütar Nataša.»

«Pjotrit ja Marjat mäletan hästi, aga nende tütart ei mäleta. Ei ole enam ammu kodukandis käinud.»

«Oleme Natašaga üheealised. Koos kasvasime.»

«Mis siis ikka, andku jumal teile õnne!» soovis Sakii.

Vaadates, kuidas poeg kahvliharudega taldrikumustril ringe veab ja oma salajastele mõtetele naeratab, küsis Sakii julgust kogudes tasa:

«Ja miks sa, Roman, siis Nastja käsku ei täitnud ja mind üles ei otsinud?»

Seersant lakkas naermast ja vaatas naisele otse silma. Väikese pausi järel sõnas viivitamisi:

«Enne teenistust ei jõudnud. Aga nüüd . . . kui aus olla, ei tahtnud . . .»

Sakii tursunud silmalaud pilkusid kiiresti-kiiresti. Huulile ilmus jälle see kohmetu naeratus.

«Miks sa siis ei tahtnud? Miks sa oma lihase ema juurde ei tahtnud sõita?» Ta häälest kostis solvumist.

«Teie, Sofia Petrovna, andsite mulle elu,» vastas Roman tõsiselt. «Aga minu ema on Nastasja Danilovna.»

«Ah, issake,» ohkas Sakii. «See oli aeg, kui kõik hädad sadasid mulle korraga kaela. Jäin üksi, ilma vanemateta. Ei katust pea kohal, ei suurt sissetulekut . . . Nii pidingi su Nastasja juurde jätma . . . »

«Linn, Sofia Petrovna, ei ole seitsme maa ja mere taga,» naeratas Roman. «Aga mina ei olnud kuni tänaseni kuulnud oma lihase ema häält, ei teadnud, kuidas ta naerab . . . »

Noormees jäi mõttesse ja lisas siis nukralt: «Kui valus see ka pole, kuid meie, kõige lähedasemad inimesed, oleme tegelikult teineteisele võõrad . . .»

«Miks sa nii räägid, Roman?» küsis Sakii talle otsa vaadates. «Ära solva mind!»

«Vabandage, kuid teisiti ma ei saa,» vastas Roman mornilt. «Teate, kuidas poisid mind lapsepõlves kutsusid? «Käopoeg!» Selle sõna kibedus on mulle alatiseks hinge jäänud. Tõsi, ma sattusin heasse pessa ega kurda oma saatuse üle.»

Sakii käed hakkasid jälle närviliselt laudlina siluma.

«Ära solva mind, pojake!» kordas ta. «Tunnen oma süüd sinu ees. Andesta! Kuid me peame ometi ära leppima! Nii ei tohi enam edasi minna! Nüüd, kui me juba kohtusime . . . miks me peaksime jälle teineteist kaotama . . . ?»

Roman vaikis. Raudteelased naaberlauast tõusid ja neist möödudes vaatasid nutvat einelauapidajat imestunult. Roman vaatas kella ja tõusis ka. Rongini oli jäänud vähem kui pool tundi.

«Mul on aeg minna, Sofia Petrovna,» lausus ta mütsi pähe pannes.

«Ja sa ei ütle mulle midagi?» küsis Sakii väriseva häälega.

«Ma ei tea, mida öelda,» vastas Roman. Ta võttis kohvri ja emale kätt ulatades lisas: «Kui tahate, sõitke meie pulma! Saadan teile kirja!»

«Aitäh kutsumast!» elavnes Sakii. «Aitäh, pojake! Ma saadan sind vaguni.»

Kui nad einelauast väljusid, tagurdas rong puhvrite kolinal aeglaselt perrooni äärde.

Keskmisele ja vanemale koolieale

Тимофей Батырбаев
КУКУШОНОК
На эстонском языке
Перевод с русского: Кяди Кокк
Художник-иллюстратор Вяйно Тыниссон
Таллин, изд-во «Ээсти раамат»
Toimetaja H. Michelson
Kunstiline toimetaja H. Tikand
Tehniline toimetaja H. Kohv
Korrektor T. Heidmets
ИБ № 2107

Laduda antud 28. 08. 80. Trükkida antud 5. 01. 81. Formaat 70×100/16. Ofsetpaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja rublenaja. Ofsettrükk. Trükipoognaid 3,5. Tingtrükipoognaid 4,51. Arvestuspoognaid 4,32. Trükiarv 20 000 (sellest 1300 raamatukogukõites). Tellimus nr. 872. Hind 15 kop., raamatukogukõites 40 kop. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Oktoober», 200109, Tallinn, Kreuizwaldi 24.